

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, факультету)

Економіка та митна справа

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Удосконалення міграційної політики України в умовах воєнних
викликів і післявоєнного розвитку

Виконав: студент(ка) II курсу,
групи БТЕз-0214м

Спеціальності 051 Економіка

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Управління персоналом та економіка праці

Бабак В.К.

(прізвище та ініціали)

Керівник Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Морозов Д.М.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки
 Кафедра Економіка та митна справа
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 051 Економіка
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Управління персоналом і економіка праці
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
Соколов А.В.
«14» жовтня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Бабак Валерія Костянтинівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Удосконалення міграційної політики України в умовах воєнних викликів і післявоєнного розвитку

керівник проєкту (роботи) Лісніченко Маргарита Олександрівна, к.е.н., доцент.,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « » жовтня 2025 року №

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11.12.2025 р.
 3. Вихідні дані до проєкту (роботи) праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі акти, внутрішня документація підприємства

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

1. Теоретико-методологічні основи дослідження міграційної політики.
2. Аналіз сучасного стану міграційної політики України в умовах війни
3. Перспективи та напрями удосконалення міграційної політики України у післявоєнний період.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	05.11.25
2	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	12.11.25
3	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	05.11.25	19.11.25
Нормоконтроль	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	28.11.25	05.12.25

7. Дата видачі завдання «14» жовтня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.25-11.09.25	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.25-23.10.25	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.25-05.11.25	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.25-05.11.25	
5	Виконання першого розділу	14.10.25-05.11.25	
6	Виконання другого розділу	16.10.25-12.11.25	
7	Виконання третього розділу	05.11.25-19.11.25	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.25-26.11.25	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.25-26.11.25	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.25-30.11.25	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.25	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.25-08.12.25	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.25	
14	Захист дипломної роботи	19.12.25-24.12.25	

Студент(ка)

(підпис)

Бабак В.К.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Лісніченко М.О.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 103 с., 6 табл., 14 рис., 64 джерел.

Об'єкт дослідження – державна міграційна політика України.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та напрями вдосконалення міграційної політики в умовах воєнних викликів і післявоєнного розвитку.

Метою дипломної роботи є теоретико-методологічне дослідження державної міграційної політики України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо її вдосконалення в умовах воєнних викликів та у процесі післявоєнного розвитку

Методи дослідження – системний, історичний, діалектичний, структурно-функціональний, абстрагування, аналіз, синтез, індукція.

В умовах воєнних і післявоєнних викликів виникає потреба у формуванні ефективної державної міграційної політики, здатної забезпечити збереження трудового потенціалу, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб та повернення зовнішніх мігрантів. Удосконалення міграційної політики є важливим чинником відновлення людського капіталу, забезпечення соціальної стабільності та сталого економічного розвитку України.

В роботі викладені:

- а) теоретико-методологічні основи дослідження міграційної політики;
- б) аналіз сучасного стану міграційної політики України в умовах війни;
- в) перспективи та напрями удосконалення міграційної політики України у післявоєнний період.

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА, МІГРАЦІЯ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, РЕЕМІГРАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ МІГРАНТІВ, ПІСЛЯВОЄННИЙ РОЗВИТОК, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	6
1 Теоретико-методологічні основи дослідження міграційної політики	11
1.1. Сутність та класифікація міграційних процесів у контексті економіки праці	11
1.2. Теоретичні підходи до формування та реалізації державної міграційної політики	19
1.3 Міжнародний досвід регулювання міграційних процесів	28
Висновки до 1 розділу	37
2 Аналіз сучасного стану міграційної політики України в умовах війни	39
2.1. Динаміка та структура зовнішніх міграційних потоків України	39
2.2 Основні тенденції та виклики внутрішньої вимушеної міграції в Україні	49
2.3. Оцінка ефективності інструментів державної міграційної політики України у воєнний період	60
Висновки до 2 розділу	68
3 Перспективи та напрями удосконалення міграційної політики України у післявоєнний період	69
3.1 Збереження трудових ресурсів потенціалу України та політика повернення зовнішніх мігрантів	69
3.2 Політика державної підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб	77
3.3 Пропозиції щодо вдосконалення державної міграційної політики з урахуванням зарубіжного досвіду	85
Висновки до 3 розділу	93
Висновки	95
Перелік посилань	97

ВСТУП

Актуальність теми. Міграційна політика України в умовах війни набула стратегічного значення для збереження людського капіталу, забезпечення соціальної стабільності та сталого економічного розвитку. Повномасштабна агресія Російської Федерації спричинила масові переміщення населення, відтік кваліфікованої робочої сили та масштабну зовнішню міграцію, що загрожує демографічній безпеці держави. Питання удосконалення державної міграційної політики набуває особливої актуальності в контексті післявоєнного відновлення, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, стимулювання повернення трудових мігрантів і використання потенціалу діаспори для розвитку країни.

Вивчення світового досвіду управління міграційними процесами та формування сучасної концепції державної політики у сфері міграції має вирішальне значення для формування соціально орієнтованої та економічно ефективної системи міграційного регулювання

Проблематика державної міграційної політики, її впливу на соціально-економічний розвиток та збереження людського потенціалу набула особливої уваги у наукових дослідженнях останніх десятиліть. Значний внесок у вивчення питань міграційних процесів, демографічної безпеки та регулювання мобільності населення зробили як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема: Е. Лібанова, О. Позняк, О. Грішнова, І. Курило, В. Стешенко, О. Малиновська, С. Пирожков, В. Євдокимова, Н. Тарасенко, Дж. Хаас, С. Кастлс, М. Міллер, Д. Массеї, Р. Лука, Д. Геддес та інші. Їхні праці присвячені виявленню чинників міграційної активності, оцінці її впливу на розвиток ринку праці, соціальну інтеграцію та національну безпеку.

Водночас, складність сучасних міграційних процесів, зумовлених воєнними діями, економічною нестабільністю та глобальними трансформаціями, свідчить про те, що питання вдосконалення державної міграційної політики в Україні залишається невирішеним і надзвичайно актуальним. Сучасні реалії вимагають переосмислення підходів до управління міграційними потоками,

інтеграції внутрішньо переміщених осіб, повернення трудових мігрантів і використання потенціалу української діаспори у процесі відновлення держави.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою дипломної роботи є теоретико-методологічне дослідження державної міграційної політики України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо її вдосконалення в умовах воєнних викликів та у процесі післявоєнного розвитку.

Для досягнення поставленої цілі в роботі вирішено наступні задачі:

- розглянуто сутність та класифікацію міграційних процесів у контексті економіки праці, теоретичні підходи до формування та реалізації державної міграційної політики;
- розглянуто особливості еволюції державного регулювання міграційних процесів в Україні та його сучасний стан;
- досліджено динаміку та структуру зовнішніх міграційних потоків України в умовах війни;
- проаналізовано масштаби, наслідки та соціально-економічний вплив внутрішнього переміщення населення;
- надано оцінку ефективності інструментів державної міграційної політики України у воєнний період;
- обґрунтовано напрями збереження трудових ресурсного потенціалу України та політики повернення зовнішніх мігрантів;
- розроблено пропозиції щодо удосконалення політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у післявоєнний період;
- запропоновано шляхи вдосконалення державної міграційної політики України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – державна міграційна політика України.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та напрями вдосконалення міграційної політики в умовах воєнних викликів і післявоєнного розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням державного управління міграційними процесами, регулювання трудової мобільності, розвитку людського капіталу та соціально-економічного відновлення держав у післякризових умовах.

Вирішення поставлених у роботі завдань здійснювалося із застосуванням системного, процесного, структурно-функціонального та порівняльного підходів, що дозволило комплексно дослідити сучасні міграційні процеси в Україні. Використано історичний метод – для виявлення етапів еволюції державної міграційної політики; абстрактно-логічний метод – для формування теоретичних узагальнень; аналітичний та статистичний методи – для оцінки динаміки міграційних потоків та ефективності регулювання; методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції та аналогії – для виявлення тенденцій, закономірностей і взаємозв'язків між міграційними процесами та розвитком ринку праці.

Також застосовано порівняльно-аналітичний метод для вивчення зарубіжного досвіду у сфері міграційної політики та визначення можливостей його адаптації до українських реалій.

Інформаційною базою дослідження послужили законодавчі акти України, офіційна статистика Держстату та Міжнародної організації з міграції, аналітичні звіти Світового банку, ООН, ЄС, а також наукові праці українських і зарубіжних дослідників.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення державної міграційної політики України в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення. Рекомендації, сформульовані у роботі,

можуть бути використані: у діяльності Міністерства соціальної політики України, Державної міграційної служби, Міністерства економіки при реалізації заходів державної політики у сфері управління міграційними процесами; у процесі розроблення регіональних програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також стратегій стимулювання повернення трудових мігрантів; у науково-дослідній та освітній діяльності для поглиблення підготовки фахівців з державного управління, економіки праці, соціальної політики та міжнародних відносин.

Практичні результати дослідження сприяють формуванню ефективної системи управління міграційними потоками, відновленню трудових ресурсів та зміцненню соціальної стабільності держави у повоєнний період.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні практичних напрямів удосконалення державної міграційної політики України з урахуванням воєнних і післявоєнних реалій, що відображено у таких положеннях:

удосконалено:

методичні підходи до формування державної міграційної політики, засновані на інтеграції принципів мобільності трудових ресурсів, безпеки та соціальної стійкості;

концептуальні засади політики реєміграції, що передбачають створення умов для повернення кваліфікованих працівників і залучення потенціалу діаспори до процесів відбудови держав;

дістали подальшого розвитку:

наукові положення щодо оцінювання ефективності державного регулювання міграційних процесів з урахуванням демографічних, соціальних та економічних чинників;

підходи до інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціально-економічне життя регіонів на основі принципів децентралізації та публічно-приватного партнерства;

напрями вдосконалення інституційного механізму реалізації міграційної політики через створення єдиного координаційного органу, цифровізацію обліку міграційних потоків і розширення участі місцевих громад у процесах інтеграції мігрантів.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати дипломної роботи були викладені і ухвалені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна економіка в умовах війни: безпека та розвиток» (Львів, 14 листопада 2025 р.).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 103 сторінки, 6 таблиць, 14 рисунків. Список використаних джерел нараховує 64 найменування.

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність та класифікація міграційних процесів у контексті економіки праці

Міграційні процеси є однією з ключових складових сучасних соціально-економічних трансформацій, безпосередньо впливаючи на формування, розподіл та ефективність використання трудових ресурсів. В умовах глобалізації та інтенсивного розвитку міжнародної мобільності населення вони набувають системного характеру, стаючи важливим чинником динаміки ринку праці, продуктивності економіки та соціальної стабільності.

У контексті економіки праці міграція розглядається не лише як переміщення людей у просторі, а й як процес перерозподілу робочої сили між територіями та секторами економіки, що зумовлює зміни у структурі зайнятості, рівні заробітної плати, конкурентоспроможності робочої сили та рівні соціальної інтеграції. Її масштаби та напрями визначаються поєднанням економічних, політичних, соціальних і демографічних факторів, а також державної політики у сфері регулювання трудової мобільності.

Класифікація міграційних процесів є важливим інструментом їх наукового аналізу та практичного управління, оскільки дає змогу систематизувати різноманіття форм і видів міграції за ознаками, що відображають причини, напрямки, тривалість та правовий статус переміщення. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити вплив міграції на економіку праці, виявити специфіку міграційних потоків у кризових умовах, зокрема під час воєнних дій, та розробити ефективні механізми державного регулювання.

Отже, доцільно зробити висновок про те, що в сучасних нормативно-правових та наукових джерелах виокремлюють три основних підходи до розуміння сутності поняття «міграція»: класичний, процесний та регіональний.

1. Класичний підхід. У межах цього підходу міграція розуміється як

переміщення людей на певний період часу. 2. Процесний підхід. У межах цього підходу міграція розуміється як соціально-економічний чи демографічний процес, що призводить до зміни чисельності або складу населення. 3. Регіональний підхід. У межах цього підходу міграція розуміється, як переміщення населення у визначених територіальних межах.

У сучасній науковій літературі відсутнє єдине, універсальне визначення поняття «міграція», а також усталені підходи до його розмежування. Для поглибленого розуміння сутності цієї дефініції доцільно проаналізувати трактування, запропоновані міжнародними організаціями, нормативно-правовими актами та науковими джерелами.

Міжнародна організація з міграції визначає міграцію як «процес переміщення населення через міжнародний кордон або в межах країни, що охоплює будь-який вид переміщень незалежно від їх тривалості, складу чи причин; міграція включає пересування біженців, переміщених осіб, виселених людей та економічних мігрантів» [1].

Подібним чином, Комітет із прав людини Організації Об'єднаних Націй трактує міграцію як «переміщення людей з одного регіону (держави, країни) в інший, у деяких випадках великими групами та на значні відстані» [2].

Міжнародна організація праці (МОП) робить акцент на категорії працівників-мігрантів, визначаючи їх як осіб, які переміщуються з однієї країни в іншу з наміром отримати роботу інакше, ніж за власний рахунок, і які визнаються у цьому статусі відповідно до законодавства [3]. Європейський комітет з питань міграції підкреслює, що терміни «мігрант» та «міграція» використовуються залежно від контексту: для позначення іммігрантів, біженців, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів, які повертаються, та представників етнічних меншин, чия поява є результатом міграційних процесів [4].

В українській офіційній статистиці міграційний рух населення трактується як демографічний процес, що змінює чисельність і склад населення через його територіальне переміщення [5]. У «Географічній енциклопедії України»

зазначено, що «міграція – це переміщення населення, пов’язані зі зміною постійного місця проживання (зон життєдіяльності)» [6, с. 212].

Серед українських дослідників спостерігається різноманітність підходів до тлумачення цього поняття. Ю. Римаренко розглядає міграцію як «переміщення людей через кордони певних територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час», підкреслюючи можливість вживання терміна у множині – «міграції» [7, с. 345-350].

Т. Драгунова звертає увагу на чинники, що зумовлюють міграцію, наголошуючи на економічних, політичних, етнічних та релігійних причинах переміщень [8, с. 72-79].

Розширене розуміння пропонує В. Шелюк, який описує міграцію як соціально-економічне та демографічне явище, що охоплює переміщення між країнами, регіонами та різними типами поселень [9, с. 45-50].

О. Ровенчак акцентує на правовому аспекті та формі руху, визначаючи міграцію як добровільне або примусове переміщення осіб через адміністративні кордони з можливістю або без зміни постійного місця проживання [10, с. 127–139].

Загалом, ключовими характеристиками міграції як наукової категорії та соціально-економічного явища є масовість, територіальна визначеність та суспільна обумовленість. Узагальнюючи різні підходи, можна трактувати поняття «міграція» як переміщення людей постійного або тимчасового характеру, зумовлене дією прямих чи опосередкованих чинників, що призводять до змін у кількісній, соціально-демографічній чи професійно-кваліфікаційній структурі населення на локальному, регіональному або міжнародному рівні.

Поняття «іміграція» та «еміграція» відображають різні аспекти міграції, що мають значний вплив на розвиток країн, соціокультурне середовище та індивідуальні траєкторії життя. Ці терміни є фундаментальними для аналізу міграційних потоків і потребують чіткого визначення для використання в наукових дослідженнях, зокрема в дипломних роботах, присвячених демографії, соціології чи економіці.

Іміграція (від лат. *immigratio* – «вселяння») – це процес переміщення осіб із однієї країни чи регіону до іншої з метою постійного або тривалого проживання. Імігранти зазвичай прагнуть отримати нові можливості для працевлаштування, освіти, безпеки чи покращення якості життя. Іміграція розглядається з точки зору країни чи регіону, що приймає мігрантів.

Еміграція (від лат. *emigratio* – «виселення») – це процес виїзду осіб із країни чи регіону їхнього походження до іншої країни чи регіону для постійного або тривалого проживання. Еміграція аналізується з позиції країни, яку залишають мігранти. Еміграція може бути зумовлена економічними (безробіття, низький рівень доходів), політичними (переслідування, нестабільність) або особистими (возз'єднання з сім'єю) факторами.

Розуміння сутності міграційних процесів створює основу для подальшого аналізу їхньої структури та особливостей. Міграція як соціально-економічне явище є багатогранним і потребує систематизації для глибшого вивчення її причин, наслідків та закономірностей. Для цього необхідно розглянути класифікацію міграційних процесів, яка дозволяє структурувати різноманітні форми та типи міграції за певними критеріями. Такий підхід сприяє не лише чіткому розмежуванню окремих видів міграції, але й поглибленому розумінню їхнього впливу на демографічні, економічні та соціокультурні аспекти суспільного розвитку.

Класифікація міграційних процесів дозволяє систематизувати різноманітні форми та види переміщень населення, що забезпечує глибше розуміння їхніх причин, масштабів та наслідків для економіки праці. У таблиці 1.1 подано основні класифікаційні ознаки, що використовуються в науковій літературі та міжнародній практиці.

За територіальним охопленням виділяють внутрішню, зовнішню та транскордонну міграцію, що дає змогу відокремити переміщення в межах однієї країни від процесів міжнародного рівня. Напрямок переміщення визначає різновиди імміграції, еміграції та рееміграції, які безпосередньо впливають на баланс трудових ресурсів країни.

Таблиця 1.1 – Класифікація міграційних процесів

Класифікаційна ознака	Види міграції
1	2
За територіальним охопленням	– Внутрішня (між регіонами, населеними пунктами однієї країни) – Зовнішня (між країнами) – Транскордонна (сусідні території різних держав)
За напрямом переміщення	– Імміграція (в'їзд) – Еміграція (виїзд) – Реєміграція (повернення)
За тривалістю перебування	– Постійна – Тимчасова – Сезонна – Маятникова
За правовим статусом	– Легальна – Нелегальна – Нелегалізована (без оформлення документів)
За причинами переміщення	– Економічна – Політична – Соціальна – Екологічна – Релігійна – Освітня – Змішана
За ступенем добровільності	– Добровільна – Вимушена (біженці, внутрішньо переміщені особи)
За організованістю процесу	– Організована (за участю держави, міжнародних організацій) – Неорганізована (самостійне переміщення)
За соціально-демографічними ознаками мігрантів	– Трудова міграція – Сімейна міграція – Міграція студентів – Міграція пенсіонерів
За масштабами переміщення	– Індивідуальна – Групова – Масова
За частотою переміщень	– Одноразова – Багаторазова

Продовження табл. 1.1

1	2
За впливом на ринок праці	– Висококваліфікована (brain gain) – Відтік кадрів (brain drain) – Некваліфікована
За фазами життєвого циклу мігранта	– Молодіжна – Професійна – Передпенсійна та пенсійна

Тривалість перебування є важливим критерієм оцінки стабільності трудових потоків і включає постійну, тимчасову, сезонну та маятникову міграцію. Правовий статус дозволяє розмежувати легальні, нелегальні та нелегалізовані переміщення, що має ключове значення для формування ефективних механізмів державного регулювання.

За причинами переміщення виділяють економічні, політичні, соціальні, екологічні, релігійні, освітні та змішані мотиви, що відображають багатофакторну природу міграції. Ступінь добровільності дає змогу відокремити добровільні переміщення від вимушених, спричинених воєнними діями чи надзвичайними ситуаціями.

Організованість процесу поділяє міграцію на організовану (за участю державних або міжнародних інституцій) та неорганізовану (ініційовану самими мігрантами). Соціально-демографічні ознаки деталізують види міграції залежно від цільової групи: трудова, сімейна, студентська, міграція пенсіонерів тощо.

Критерій масштабів переміщення дозволяє виділити індивідуальні, групові та масові міграційні потоки. Частота переміщень дає можливість розрізняти одноразові та багаторазові переміщення, що особливо важливо для аналізу маятникових та сезонних міграцій.

Окремо виділяється поділ за впливом на ринок праці, що охоплює висококваліфіковану міграцію (brain gain), відтік кадрів (brain drain) та міграцію некваліфікованої робочої сили. Також враховується фаза життєвого циклу мігранта: молодіжна, професійна, передпенсійна або пенсійна міграція, що впливає на структуру та якість трудового потенціалу країни.

Таким чином, систематизація міграційних процесів за цими ознаками дозволяє комплексно дослідити явище, визначити його специфіку в умовах воєнних викликів та сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення міграційної політики України.

У науковій літературі явища імміграції та еміграції досліджуються крізь призму різних теоретичних моделей, кожна з яких пропонує власне пояснення причин і механізмів переміщення населення. Найбільш поширеними підходами є такі:

- теорія «push–pull» (теорія факторів «виштовхування» та «притягання»). Відповідно до цього підходу, міграційні процеси формуються під впливом двох груп чинників: фактори «виштовхування» (негативні умови в країні походження, які спонукають людей залишати її як-от економічна нестабільність, безробіття, збройні конфлікти, низький рівень безпеки, політичні переслідування); фактори «притягання» (привабливі умови в країні призначення, що стимулюють міграцію як-от вищий рівень заробітної плати, розвинена соціальна інфраструктура, політична стабільність, можливості професійного розвитку). Теорія «push–pull» широко використовується для комплексного аналізу причин міграції, особливо в умовах кризових і посткризових суспільних трансформацій.

- неокласична економічна теорія міграції. Цей підхід розглядає міграцію як результат раціонального індивідуального вибору, заснованого на прагненні максимізувати економічну вигоду. Відповідно до нього, люди порівнюють потенційні доходи та витрати на переміщення і обирають місце проживання, яке забезпечить вищий рівень матеріального добробуту. У класичному варіанті теорія пояснює міграційні потоки як рух робочої сили з регіонів із низькою оплатою праці до регіонів із високою оплатою праці, аж до вирівнювання ринкових умов;

- теорія міграційних мереж. Цей підхід наголошує на важливості соціального капіталу та міжособистісних зв'язків у підтримці й розвитку міграційних потоків. Наявність родичів, друзів або знайомих у країні призначення зменшує інформаційні бар'єри, знижує ризики переїзду та

полегшує інтеграцію на новому місці. Таким чином, міграція може перетворюватися на самопідтримуваний процес, коли кожна нова хвиля мігрантів створює умови для наступних переміщень.

Зазначені підходи не є взаємовиключними, а, навпаки, взаємодоповнюють один одного. У реальних умовах міграційні процеси зазвичай формуються під впливом комбінації економічних, соціальних, політичних та культурних факторів, що підтверджує необхідність їх комплексного аналізу для формування ефективної міграційної політики.

Різноманіття дефініцій поняття «міграція», запропонованих міжнародними організаціями, державними інституціями та науковцями, свідчить про складність та багатофакторність цього явища, а також про залежність його трактування від дослідницьких цілей і контексту.

У сучасних наукових дослідженнях підхід до вивчення міграційних процесів характеризується інтеграцією методів суміжних наук: економіки праці, соціології, демографії, права, політології, географії та культурології. Це дозволяє розглядати міграцію не лише як переміщення населення у просторі, а й як процес, що впливає на структуру зайнятості, якість та конкурентоспроможність людського капіталу, регіональний розвиток, соціальну інтеграцію та безпеку.

Класифікація міграційних процесів є інструментом систематизації різних форм переміщень і дає можливість досліджувати їх у різних аналітичних зрізах: за територією, напрямом, тривалістю, правовим статусом, причинами та іншими параметрами. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для оцінки масштабів і наслідків міграції, а також для вироблення ефективної державної політики у цій сфері.

Перспективи подальших досліджень полягають у поєднанні макроекономічного та мікроекономічного аналізу міграції, що дозволить одночасно оцінювати вплив глобальних економічних тенденцій та індивідуальних рішень мігрантів на ринок праці. Особливого значення набуває вивчення міграційних процесів у регіональному розрізі з урахуванням різної економічної спроможності областей, дисбалансів зайнятості та потреб у

відновленні людського капіталу. Важливо також аналізувати взаємозв'язок міграції з соціальною мобільністю, зміною професійно-кваліфікаційної структури робочої сили та конкурентоспроможністю національної економіки.

У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки дослідження міграційних процесів потребує інтеграції методів великих даних (big data) та інструментів прогнозної аналітики для моделювання сценаріїв розвитку ринку праці. Війна та масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення в Україні створили нові виклики для державної політики, зокрема в питаннях повернення мігрантів, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, запобігання відтоку висококваліфікованих кадрів та стимулювання реєміграції. У післявоєнний період особливо актуальним стане вивчення ефективних механізмів залучення українських громадян, які перебувають за кордоном, до процесів економічної відбудови країни, а також адаптація кращих міжнародних практик до національних умов.

1.2. Теоретичні підходи до формування та реалізації державної міграційної політики

Міграційна політика є невід'ємною складовою соціально-економічної стратегії держави, що відіграє важливу роль у забезпеченні демографічної стабільності, розвитку ринку праці та зміцненні людського капіталу. У сучасних умовах, коли Україна переживає глибокі соціальні трансформації, спричинені війною, внутрішньою міграцією, масштабним виїздом населення за кордон та необхідністю післявоєнного відновлення, роль ефективної міграційної політики суттєво зростає.

Формування і реалізація такої політики ґрунтуються на певних теоретичних засадах, які визначають логіку державного впливу на міграційні процеси, його цілі, інструменти та очікувані результати. Міграційна політика поєднує економічні, демографічні, правові та гуманітарні підходи, що робить її міждисциплінарним явищем з багатогранним впливом на суспільний розвиток.

У сучасній науковій літературі немає єдиного уніфікованого підходу до визначення поняття «міграційна політика», однак простежується консенсус щодо її ролі як інструмента регулювання демографічної динаміки, ринку праці та соціально-економічного розвитку країни.

У вітчизняній науковій думці поняття міграційної політики розглядається як цілісний і комплексний напрям державного впливу на переміщення населення, що тісно пов'язаний із формуванням трудового потенціалу, регулюванням демографічних процесів і підтриманням економічної стабільності.

Так, на думку У. Садової, міграційна політика охоплює організовану діяльність держави, спрямовану на управління міграційними процесами з урахуванням потреб ринку праці, демографічної ситуації та загальної соціально-економічної безпеки. Цей підхід акцентує на міжгалузевій природі політики, що охоплює як економічні, так і демографічні важелі впливу [14, с. 28-33].

О. Позняк пропонує розглядати міграційну політику через призму її організаційної побудови: як систему цілей, принципів і практичних дій, які формують державне реагування на міграційні виклики. У цьому підході основну увагу приділено регулюванню міграційних потоків, сприянню адаптації та інтеграції мігрантів, а також мінімізації ризиків, пов'язаних із негативними соціальними наслідками масового переміщення населення [15, с. 10-22].

Е. Лібанова підкреслює демографічну функцію міграційної політики, зокрема її роль у підтриманні балансу між еміграційними та імміграційними процесами. Важливим аспектом у цьому підході є протидія втраті людського капіталу, яка є актуальною проблемою для України, а також забезпечення ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціальне та економічне середовище [16, с. 27].

Інше бачення пропонує І.М. Прибиткова, яка інтерпретує міграційну політику як складову соціально-економічної політики держави. Її основна мета – створення сприятливих умов для залучення та використання потенціалу мігрантів, з одночасним попередженням негативних явищ, таких як нелегальна

міграція та соціальна маргіналізація. Такий підхід відображає тісний зв'язок між міграційною політикою та функціонуванням національного ринку праці [17, с. 85-95].

У свою чергу, Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року пропонує офіційне бачення, згідно з яким міграційна політика трактується як сукупність державних інструментів і заходів, що забезпечують регулювання зовнішньої та внутрішньої міграції. Її функції включають захист прав мігрантів, інтеграцію переміщених осіб, підтримання національної безпеки та розвиток відповідної інституційної інфраструктури [18].

За визначенням Малиновської О. А., міграційна політика – це комплекс заходів, спрямованих на регулювання міграційних потоків, захист прав мігрантів і забезпечення їхньої інтеграції в суспільство з урахуванням національних інтересів. Вона охоплює правові, адміністративні, фінансові та організаційні інструменти, які дозволяють державі керувати міграційними процесами, мінімізуючи їхні негативні наслідки та максимізуючи позитивний вплив [19, с. 56-58].

Загалом, аналіз наукових і нормативно-правових підходів дозволяє зробити висновок, що міграційна політика – це багатофункціональний напрям державної діяльності, який має стратегічне значення для забезпечення демографічної, економічної та соціальної рівноваги. Її реалізація потребує комплексного підходу з урахуванням національних пріоритетів, міжнародних стандартів та сучасних викликів, пов'язаних з війною, масовою еміграцією, внутрішнім переміщенням населення та потребами повоєнного відновлення України.

Аналіз наведених підходів дає підстави зробити висновок, що міграційна політика – це багатовекторна державна діяльність, яка:

- спрямована на регулювання міграційних потоків (в'їзд, виїзд, переміщення населення);
- включає інституційні, правові, соціальні та економічні інструменти впливу;

- має на меті підвищення ефективності ринку праці, утримання людського капіталу, адаптацію ВПО;
- виступає інструментом демографічної стабілізації та національної безпеки.

У Глобальному стратегічному плані (2024–2028 рр.) Міжнародної організації міграції зазначено три основні стратегічні цілі управління міграцією на міжнародному рівні (рисунок 1.1.) [20, 40-46].

Рисунок 1.1 – Стратегічні цілі управління міграцією

Відповідно, основними завданнями міграційної політики України є:

- збалансування міграційних потоків відповідно до потреб економіки;
- сприяння поверненню трудових мігрантів;
- забезпечення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб;
- недопущення нелегальної міграції;
- підвищення рівня захищеності українців за кордоном.

Соціально-економічна політика держави спрямована на забезпечення добробуту населення, стабільний економічний розвиток, ефективне використання людських ресурсів і гармонізацію соціальних відносин. Міграційна політика, як її складова, регулює переміщення населення, впливаючи на кількісний і якісний склад робочої сили, демографічну структуру та економічний потенціал країни.

Міграційна політика тісно пов'язана з іншими напрямками соціально-

економічної політики, зокрема:

- економічна політика: впливає на ринок праці через залучення іноземних фахівців або повернення трудових мігрантів. Наприклад, грошові перекази емігрантів (ремітанси) є важливим джерелом доходів для економіки України, що сприяє її стабільності;
- демографічна політика: регулює чисельність і структуру населення, протидіючи депопуляції, спричиненій еміграцією висококваліфікованих фахівців («відтік мізків»);
- соціальна політика: забезпечує захист прав мігрантів, їхню інтеграцію та реінтеграцію, а також доступ до соціальних послуг, таких як освіта чи охорона здоров'я;
- безпекова політика: контролює міграційні потоки для забезпечення національної безпеки та запобігання нелегальній міграції.

Таким чином, міграційна політика виконує функцію координації між цими напрямками, забезпечуючи баланс між економічними вигодами, соціальною стабільністю та демографічними викликами.

Міграційна політика є інструментом посилення економічного потенціалу держави через регулювання трудових міграційних потоків. У контексті України, де значна частина населення емігрує до країн Європейського Союзу в пошуках кращих умов праці, міграційна політика має сприяти поверненню трудових мігрантів і залученню їхнього досвіду та капіталу.

Шергіна Л. А. та Бурма Ю. В. підкреслюють, що міграція людських ресурсів впливає на економічний розвиток країни як позитивно, так і негативно. Позитивний вплив полягає в отриманні ремісансів, які, за даними Державної служби статистики України, у 2021 році становили близько 12% ВВП країни. Негативний вплив пов'язаний із втратою кваліфікованих кадрів, що призводить до дефіциту робочої сили в окремих секторах економіки. Для мінімізації цих ризиків міграційна політика має бути узгоджена з економічними стратегіями, зокрема щодо стимулювання повернення емігрантів і залучення іноземних фахівців за потреби [21, с. 88–92].

Міграційна політика відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості та інтеграції мігрантів. Ефективна міграційна політика повинна створювати умови для реалізації прав мігрантів, запобігати дискримінації та сприяти їхній адаптації в суспільстві. В Україні це особливо актуально в контексті вимушеної міграції через війну, що розпочалася у 2014 році та посилилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Вимушені мігранти (внутрішньо переміщені особи) потребують соціальної підтримки, доступу до житла, роботи та освіти, що є частиною соціальної політики держави [22].

Міграційна політика також спрямована на протидію соціальній нерівності, яка може виникати через міграційні процеси. Наприклад, масова еміграція молоді та кваліфікованих фахівців призводить до старіння населення та погіршення демографічної ситуації, що створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення. У цьому контексті міграційна політика має сприяти створенню умов для повернення емігрантів, наприклад, через програми професійної реінтеграції чи податкові стимули.

Ефективність міграційної політики залежить від створення стійкого інституційного середовища. Наголошується на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює міграційні процеси. В Україні це включає розробку та впровадження таких документів, як Закон України «Про основні засади міграційної політики», який визначає принципи регулювання міграційних потоків і захисту прав мігрантів. Інституційне забезпечення також передбачає координацію між різними органами влади, такими як Державна міграційна служба України, Міністерство соціальної політики та Міністерство економіки, для узгодження міграційної політики з іншими напрямками соціально-економічного розвитку [23, с. 189-195].

Крім того, важливим є міжнародний вимір міграційної політики. З отриманням Україною статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році розпочався процес гармонізації міграційного законодавства з європейськими стандартами, що передбачає вдосконалення механізмів управління міграцією та посилення прикордонного контролю. Це вимагає від України адаптації до міжнародних

норм, що є частиною ширшої соціально-економічної політики, спрямованої на євроінтеграцію.

Міграційна політика як складова соціально-економічної політики держави формується на основі різних теоретичних підходів, які визначають стратегії регулювання міграційних процесів. Ці підходи відображають баланс між економічними, соціальними, безпековими та гуманітарними інтересами держави. У науковій літературі виділяють кілька ключових підходів до формування міграційної політики: ліберальний, рестрикційний (обмежувальний), інтеграційний та комплексні (гібридні) моделі. Кожен із них має свої особливості, які впливають на інструменти та механізми управління міграцією.

Ліберальний підхід до формування міграційної політики ґрунтується на принципах відкритості, свободи пересування та економічної вигоди від міграції. Цей підхід передбачає спрощення процедур в'їзду, легалізації та працевлаштування мігрантів, що сприяє залученню людського капіталу та економічному зростанню. Ліберальна модель розглядає міграцію як можливість для країн заповнювати дефіцит робочої сили, стимулювати інновації та культурне різноманіття. Наприклад, країни з розвиненою економікою, такі як Канада чи Німеччина, застосовують ліберальні елементи політики для залучення висококваліфікованих фахівців.

Рестрикційний підхід до міграційної політики спрямований на жорстке регулювання міграційних потоків через посилення прикордонного контролю, обмеження в'їзду та легалізації мігрантів. Цей підхід акцентує увагу на національній безпеці, захисті внутрішнього ринку праці та мінімізації соціальних ризиків, пов'язаних із міграцією. Рестрикційна політика часто застосовується в країнах із високим рівнем міграційного тиску або в умовах політичної нестабільності.

Інтеграційний підхід зосереджується на адаптації та соціальній інтеграції мігрантів у суспільство країни призначення. Він передбачає створення умов для доступу мігрантів до освіти, ринку праці, соціальних послуг і культурної

адаптації. Цей підхід є особливо актуальним для країн, які приймають значну кількість мігрантів, включаючи біженців і вимушених переселенців.

Комплексні або гібридні моделі міграційної політики поєднують елементи ліберального, рестрикційного та інтеграційного підходів, адаптуючи їх до специфічних умов країни. Цей підхід дозволяє балансувати між економічними вигодами, безпековими вимогами та гуманітарними зобов'язаннями. У сучасних умовах більшість країн, включаючи Україну, застосовують саме гібридні моделі, які враховують як внутрішні, так і зовнішні чинники [24, с. 70-73].

Кожен з теоретичних підходів до формування міграційної політики має свої переваги та недоліки, які слід враховувати під час розробки та реалізації державних стратегій. У таблиці 1.2 наведено узагальнене порівняння основних моделей.

Таблиця 1.2 – Переваги та недоліки різних моделей міграційної політики

Модель міграційної політики	Переваги	Недоліки
Ліберальний підхід	Сприяє економічному зростанню через залучення іноземних фахівців і ремісансів; зміцнює міжнародну співпрацю.	Відсутність належного регулювання може призвести до зростання нелегальної міграції та соціальної напруженості.
Рестрикційний (обмежувальний) підхід	Посилення безпеки; захист внутрішнього ринку праці; зменшення нелегальної міграції.	Жорсткі обмеження можуть стримувати економічний розвиток; ускладнюють залучення іноземних фахівців; можуть призводити до порушення прав мігрантів.
Інтеграційний підхід	Сприяє соціальній згуртованості; зменшує дискримінацію; сприяє економічному внеску мігрантів.	Вимагає значних фінансових ресурсів; може викликати опір з боку місцевого населення.
Комплексні (гібридні) моделі	Гнучкість; адаптивність до національних умов; можливість поєднання економічних, соціальних і безпекових цілей.	Складність у реалізації через необхідність координації між різними органами влади; значні витрати на імплементацію.

Ефективна реалізація державної міграційної політики потребує комплексного застосування інституційних, нормативно-правових, економічних,

соціальних та інформаційних механізмів. Їх узгоджене функціонування забезпечує цілеспрямований вплив на міграційні процеси, сприяє досягненню стратегічних цілей та зменшенню негативних наслідків міграції для держави та суспільства.

Інституційне забезпечення міграційної політики охоплює систему державних і недержавних установ, які відповідають за розробку, впровадження та контроль міграційних процесів. В Україні ключову роль відіграють такі органи, як Державна міграційна служба України (ДМС), Міністерство соціальної політики, Міністерство закордонних справ та регіональні адміністрації. ДМС відповідає за видачу міграційних документів, контроль за дотриманням законодавства та боротьбу з нелегальною міграцією. Наприклад, у 2022 році ДМС посилила співпрацю з міжнародними організаціями, такими як Міжнародна організація з міграції (МОМ), для підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Недержавні організації, зокрема громадські об'єднання та міжнародні фонди, також відіграють важливу роль, надаючи підтримку мігрантам у питаннях правового захисту та соціальної адаптації. Однак інституційна система в Україні страждає від фрагментації, що призводить до дублювання функцій і зниження ефективності.

Законодавча та нормативно-правова база формує правові рамки для реалізації міграційної політики, визначаючи правила в'їзду, перебування, легалізації та захисту прав мігрантів. У контексті євроінтеграції України важливим є гармонізація національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Наприклад, після отримання статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році Україна розпочала адаптацію міграційного законодавства до європейських стандартів, зокрема щодо прикордонного контролю та процедур надання притулку. Проте залишаються виклики, пов'язані з недостатньою деталізацією нормативних актів, що ускладнює їх практичне застосування, особливо в умовах воєнного стану.

Інструменти міграційної політики поділяються на економічні, соціальні та

інформаційні:

- економічні інструменти спрямовані на стимулювання позитивного впливу міграції на економіку та мінімізацію її негативних наслідків. В Україні важливе значення мають ремісанси трудових мігрантів. Крім того, економічні інструменти включають створення робочих місць для ВПО, що є актуальним в умовах війни. Наприклад, уряд України реалізує програми працевлаштування ВПО через центри зайнятості, що сприяє їхній економічній інтеграції;

- соціальні інструменти зосереджені на інтеграції та реінтеграції мігрантів у суспільство. В Україні це особливо актуально для ВПО, кількість яких значно зросла після 2014 року та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Соціальні інструменти також включають заходи з протидії дискримінації та підтримки культурної адаптації мігрантів, що сприяє соціальній згуртованості;

- інформаційні інструменти відіграють ключову роль у підвищенні обізнаності населення про міграційні процеси, права мігрантів і легальні можливості переміщення. В Україні інформаційні кампанії, які проводяться ДМС і МОМ, надають дані про візові процедури, програми реінтеграції та ризики нелегальної міграції [25, с. 11-25].

Узгоджене функціонування інституційного, правового та інструментального механізмів є ключовою умовою для формування ефективної міграційної політики. Їх розвиток має відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів, регіональної специфіки та сучасних викликів, пов'язаних із війною, масштабною міграцією та післявоєнним відновленням країни.

1.3 Міжнародний досвід регулювання міграційних процесів

Досвід регулювання міграційних процесів у різних країнах світу демонструє значну різноманітність моделей та інструментів, що застосовуються для управління переміщенням населення. Кожна держава формує власну міграційну політику, враховуючи специфіку національної економіки, демографічні виклики, історичні традиції та геополітичні умови.

У країнах з розвиненою імміграційною політикою (США, Канада, Австралія) ключовим є залучення кваліфікованих фахівців та використання бальних систем відбору, тоді як європейські держави, особливо члени ЄС, роблять акцент на інтеграційних програмах і регулюванні потоків через спільні директиви. Водночас низка країн впроваджує комплексні моделі, які поєднують економічні та безпекові інтереси з механізмами соціальної адаптації мігрантів.

Для України, що перебуває в умовах масштабної трудової та вимушеної міграції, вивчення й адаптація кращих міжнародних практик є важливим елементом розробки ефективної міграційної політики. Це дозволяє використовувати перевірені інструменти управління міграційними потоками, зберігати людський капітал і забезпечувати соціальну стабільність у післявоєнний період.

Формування міжнародних стандартів у сфері міграції є результатом взаємодії кількох ключових інституцій, які задають нормативні рамки, виробляють керівні підходи та забезпечують інструменти оцінювання політик держав. До таких інституцій належать Міжнародна організація з міграції (МОМ), Міжнародна організація праці (МОП), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Європейський Союз (ЄС).

МОМ виконує роль глобального координатора управління міграцією та виробляє рамкові стандарти належного врядування міграцією. Її Migration Governance Framework (MiGOF) [26] структурує «ідеальну модель» державного управління міграцією через три принципи (законність, цілісність, партнерства) і три операційні цілі (добробут мігрантів, планування мобільності, безпечні й упорядковані переміщення). Цей підхід використовується урядами як методологічна «рамка» для політик і програм, а також покладений в основу Migration Governance Indicators (MGI) – інструменту оцінювання національних міграційних систем за єдиними показниками. Таким чином, МОМ не «кодифікує» права у вигляді конвенцій, але задає стандарти процесу та якості політики, просуваючи доказовість, міжвідомчу координацію та орієнтацію на права людини.

МОП формує юридично обов'язкові міжнародні трудові стандарти щодо мігрантів. Ключовими є Конвенція № 97 «Про трудову міграцію (переглянута), 1949» [27] та Конвенція № 143 «Про зловживання у сфері міграції та сприяння рівності можливостей і поводження з працівниками-мігрантами, 1975» [28]. Вони закріплюють рівність у доступі до праці та соціального захисту, протидію зловживанням, а також обов'язки держав щодо реєстрації, посередництва у працевлаштуванні та інформування мігрантів. Включення цих інструментів у національне право є ключовим маркером відповідності міжнародним стандартам у сфері праці.

УВКБ ООН є «охоронцем» основних універсальних стандартів міжнародного захисту біженців, передусім Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року. Ці документи визначають юридичне поняття «біженець», принцип невислання (*non-refoulement*), мінімальні стандарти поводження (доступ до праці, освіти, житла) і рамки співпраці держав у наданні притулку. УВКБ ООН наглядає за імплементацією й надає державам технічну допомогу з гармонізації національного законодавства із зазначеними нормами [29].

Європейський Союз створює регіональні стандарти у сфері міграції та притулку. Сучасним каркасом є Новий пакт про міграцію та притулок, узгоджений у 2024 р. комплекс законодавчих актів, який реформує процедури на зовнішніх кордонах, запроваджує механізми солідарності між державами-членами та оновлює загальноєвропейські правила розгляду заяв на захист, повернень і інтеграції [30]. Єврокомісія у 2025 р. звітує про поетапне впровадження Пакту протягом перехідного періоду, що свідчить про інституційну «прив'язку» стандартів до конкретних інструментів реалізації та моніторингу. Паралельно діють секторальні директиви (напр., «Blue Card», «Single Permit», «Seasonal Workers»), що встановлюють єдині вимоги до доступу на ринок праці та умов перебування.

Зіставлення підходів показує комплементарність ролей: МОП забезпечує «тверде» право у вигляді конвенцій з прав працівників-мігрантів; УВКБ ООН –

універсальні стандарти захисту біженців і процедури надання притулку; МОМ – операційні стандарти «врядування» міграцією та оціночні індикатори; ЄС – деталізовані регіональні правила і механізми виконання, що впливають і за межами Союзу через угоди про мобільність та візові режими. Разом ці інституції формують багаторівневу архітектуру норм, яка поєднує права людини, стандарти праці, безпекові аспекти й ефективність управління.

Європейський континент упродовж останніх трьох десятиліть пережив кілька масштабних міграційних криз, які мали глибокі соціальні, економічні та політичні наслідки. Характерною особливістю цих криз було те, що всі вони були спричинені переважно воєнними конфліктами та політичною нестабільністю, які призвели до масового переміщення населення. Найбільш знаковими для формування сучасної міграційної політики Європейського Союзу стали: Балканська криза (1991–2001 рр.), Європейська міграційна криза (2015–2018 рр.) та вимушена міграція українців унаслідок повномасштабної агресії Росії (з 2022 р.).

Балканська криза (1991–2001 рр.), спричинена розпадом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, стала найбільшим міграційним викликом у Європі з часів Другої світової війни. Внаслідок міжетнічних конфліктів у Хорватії, Боснії і Герцеговині, Косово та Македонії відбулися масштабні етнічні чистки та насильницькі переселення. За оцінками, понад 2 млн. осіб стали біженцями або внутрішньо переміщеними особами, а кількість жертв перевищила 200 тисяч.

Міжнародна спільнота, насамперед Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), здійснила найбільшу у своїй історії гуманітарну операцію з бюджетом понад 1 млрд дол. США. Основні напрями допомоги включали: забезпечення тимчасовим житлом, надання харчування та медичної допомоги, а також сприяння добровільному поверненню. Досвід Балканської кризи показав, що після завершення бойових дій ключовим викликом залишається реінтеграція населення та відновлення зруйнованої

інфраструктури, що вимагає багаторічних інвестицій та міжнародної координації.

З нормативної точки зору, конфлікт став підґрунтям для активнішого залучення миротворчих місій НАТО та міжнародних угод (Дейтонські мирні угоди, Ердутська угода, Резолюція 1244 РБ ООН), які регулювали процес повернення біженців і відновлення міжетнічної злагоди.

Європейська міграційна криза (2015–2018 рр.) стала наслідком сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних відносилися збройні конфлікти в Сирії, Іраку, Лівії та Афганістані, економічна нестабільність у країнах Африки, наслідки «Арабської весни» та наявність безпечних (або відносно безпечних) маршрутів для мігрантів. Суб'єктивні фактори були пов'язані з відсутністю єдиної політики ЄС щодо розподілу мігрантів, слабким прикордонним контролем та розбіжностями між країнами-членами щодо рівня відповідальності за надання притулку.

У 2015–2016 рр. кількість мігрантів, які прибули до ЄС, перевищила 4 млн. осіб, з яких понад 1 млн. офіційно звернулися за притулком. Найбільший тиск відчули країни «першого прийому»: Греція, Італія та Іспанія. Водночас такі країни, як Німеччина та Швеція, прийняли сотні тисяч біженців, що стало значним соціально-економічним викликом.

Ключовими правовими рамками управління потоками мігрантів залишалися Шенгенська угода та Дублінський регламент, які, втім, виявили низку прогалин. Відсутність механізму справедливого розподілу мігрантів між країнами-членами призвела до політичних суперечок і зростання популярності рестрикційних підходів. Як відповідь, ЄС реалізував низку заходів:

- укладення угод із третіми країнами (зокрема з Туреччиною у 2016 р.) для утримання мігрантів за межами ЄС;
- посилення охорони зовнішніх кордонів, включаючи операції Frontex;
- створення транзитних та приймальних центрів за межами ЄС;
- реформа правил надання притулку.

Цей період також став каталізатором для розробки нової Європейської міграційної стратегії, орієнтованої на баланс між безпекою та гуманітарними зобов'язаннями.

Повномасштабна агресія Росії проти України спричинила найбільшу міграційну кризу в Європі за останні десятиліття. За даними УВКБ ООН, станом на кінець 2024 року у світі перебувало понад 6,8 млн. біженців з України, з яких понад 6,2 млн. – у країнах Європи. Євростат повідомляє, що станом на січень 2025 року тимчасовий захист у ЄС мали близько 4,3 млн. українців.

Відмінністю цієї кризи стало оперативне активування Директиви ЄС про тимчасовий захист (2001/55/EC), яка дозволила біженцям швидко отримати доступ до житла, ринку праці, соціальних послуг та освіти без необхідності проходження тривалої процедури отримання статусу біженця. Країни Центральної та Східної Європи (Польща, Чехія, Румунія, Угорщина) стали основними приймаючими державами, що відрізняло цю кризу від попередніх, коли головний тягар лягав на Західну Європу.

Криза українських біженців також стала прикладом безпрецедентної солідарності між країнами ЄС, хоча з часом з'явилися й виклики, пов'язані з інтеграцією, фінансуванням програм підтримки та адаптацією великої кількості людей до місцевих соціально-економічних умов.

Порівняння трьох криз показує, що ЄС еволюціонував від реактивних заходів до більш структурованих механізмів управління міграційними потоками (таблиця 1.3).

Основними напрямками сучасної міграційної політики ЄС є:

- запобігання неконтрольованій міграції через посилення зовнішніх кордонів та співпрацю з країнами походження;
- забезпечення прав мігрантів відповідно до Женевської конвенції та Хартії основних прав ЄС;
- гнучкі механізми розподілу мігрантів між країнами-членами;
- інтеграційні програми для біженців, що сприяють їх економічній та соціальній адаптації [31].

Таблиця 1.3 – Порівняльний аналіз найбільших міграційних криз у Європі (1991–2025 рр.)

Криза	Масштаби міграції	Реакція ЄС та міжнародних організацій	Результати та наслідки
Балканська криза (1991–2001 рр.)	Понад 2 млн біженців і внутрішньо переміщених осіб; понад 200 тис. загиблих	Гуманітарна операція УВКБ ООН, миротворчі місії НАТО, Дейтонські угоди	Часткове повернення біженців, відновлення інфраструктури, збереження напруженості у регіоні
Європейська міграційна криза (2015–2018 рр.)	Понад 4 млн. мігрантів, з них понад 1 млн. офіційних заяв на притулок у 2015–2016 рр.	Угода з Туреччиною, посилення охорони кордонів, створення приймальних центрів, реформа правил надання притулку	Політичні суперечки в ЄС, зростання рестрикційних підходів, зміцнення контролю кордонів
Вимушена міграція українців (з 2022 р.)	Понад 6,8 млн. біженців у світі; понад 6,2 млн. – у Європі (2024 р.)	Активація Директиви ЄС про тимчасовий захист, фінансова та гуманітарна підтримка, інтеграційні програми	Безпрецедентна солідарність у ЄС, виклики інтеграції та фінансування, довготривала перспектива повернення

У країнах із розвиненою системою імміграції застосовуються різноманітні підходи, зокрема бальні системи відбору, програми легалізації та інтеграції, а також балансування економічних і безпекових інтересів. Ці практики стають орієнтиром для держав, які формують власну міграційну політику.

Канада стала першою країною, яка у 1967 році впровадила бальну систему оцінки мігрантів, орієнтовану на людський капітал: освіту, досвід, мовні навички, вік. З 2015 р. діє програма Express Entry, яка використовує Comprehensive Ranking System (CRS) – кандидати, що набрали 67 балів або більше, можуть бути запрошені на отримання ПМП. Це дозволило Канаді ефективно відбирати кваліфікованих мігрантів з потенціалом успішної інтеграції.

Австралія запровадила бальну систему у 1989 р., яка спрямована на залучення не лише кваліфікованих кадрів, а й вирішення демографічних викликів. У рамках програми Migration Program 2024–2025 існують категорії

Skilled Independent, State/Territory Nominated та Employer Sponsored, де кожна з них має певну квоту і бальна система застосовується для відбору кандидатів, особливо з урахуванням потреб регіонів та економіки країни. Наприклад, Employer Sponsored – 44000 місць, State/Territory Nominated – 33000, Skilled Independent – 16900. У результаті майже 72 % усіх іммігрантів – це висококваліфіковані фахівці.

Системи бальної оцінки виділяються об'єктивністю, прозорістю та гнучкістю у відповідь на потреби ринку праці. Водночас вони потребують постійної актуалізації параметрів, щоб запобігти маніпуляціям (наприклад, накопичення балів через тимчасові візи) та зберегти економічну ефективність і справедливість.

США використовують складну систему імміграційних віз: від Різноманітних (Diversity Visas) до робочих віз EB-1 – EB-5, а також сімейної імміграції. Наразі США запроваджують програми надання «earned pathway» легального статусу для незаконно перебуваючих осіб, спонсорованих громадянами США, що живуть в країні багато років, програма «Keeping Families Together» охоплює подружжя та дітей громадян США. Однак державні гранти на підтримку інтеграції (англійська, громадянство) скасовано, що ускладнює адаптацію іммігрантів.

За концепцією імміграційного федералізму, інтеграція іммігрантів має здійснюватися через спільні зусилля федеральних, штатних і місцевих органів влади, із дотриманням принципів законності, трудових стандартів, сімейної єдності та національних інтересів. Країни прагнуть зберегти баланс між економічними вигодами імміграції та безпековими ризиками.

Канада та Австралія зробили ставку на відбір висококваліфікованих мігрантів, що сприяє економічному зростанню, посиленню людського капіталу, інноваціям. Проте це потребує перевірки кандидатів на кримінальну небезпеку і запобігання зловживанням візовими програмами.

Зарубіжний досвід розвинених країн демонструє, що ефективна імміграційна політика потребує поєднання кількох ключових елементів:

прозорих та об'єктивних критеріїв відбору, гнучких механізмів легалізації, комплексних програм інтеграції та чіткого балансу між економічними й безпековими інтересами.

Бальні системи відбору, застосовані в Канаді та Австралії, показали високу результативність у залученні висококваліфікованих кадрів, здатних швидко інтегруватися в економічне та соціальне середовище. Програми легалізації у США продемонстрували потенціал для зменшення соціальної напруженості та підвищення рівня правового захисту мігрантів, але водночас висвітлили виклики, пов'язані з контролем над нелегальною міграцією та ресурсним забезпеченням інтеграційних заходів.

Хоча у науковій та політичній літературі найбільшу увагу традиційно приділяють саме імміграційній політиці, країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку також здійснюють цілеспрямоване регулювання еміграції. Йдеться насамперед не про обмеження виїзду громадян, а про створення інституційних, економічних та соціальних умов, які зменшують відтік висококваліфікованих кадрів і сприяють підтриманню зв'язків із діаспорою.

У розвинених країнах обмеження на виїзд відсутні, адже держави виходять із принципу свободи пересування. Натомість застосовується низка інструментів «м'якого регулювання» еміграції:

- підтримка зв'язків із громадянами за кордоном через мережу консульств, культурних центрів, діаспорних організацій та спеціальні урядові програми (наприклад, програми «Global Affairs Canada» або «Australian Global Alumni»);

- економічна взаємодія з діаспорою, зокрема залучення інвестицій, сприяння відкриттю бізнесу на батьківщині, створення умов для переказів коштів через офіційні фінансові канали;

- програми стимулювання повернення (Return and Reintegration Programs), що пропонують пільгове оподаткування, гранти на започаткування підприємницької діяльності чи наукових проєктів після повернення;

- захист прав громадян за кордоном як інструмент збереження лояльності

та підвищення привабливості повернення.

Особливої уваги заслуговує досвід Канади та Австралії у створенні системи так званої «циркуляційної міграції» – коли громадяни виїжджають для тимчасової роботи або навчання, але зберігають правовий статус і зв'язок із країною, маючи пільгові умови повернення та повторного виїзду [32, с. 17-24].

У результаті, розвинені країни демонструють, що еміграційна політика – це не інструмент обмеження мобільності, а комплекс заходів, спрямованих на утримання економічних, інтелектуальних та культурних зв'язків із власними громадянами, які перебувають за кордоном. Такий підхід забезпечує мінімізацію негативних наслідків «відтоку мізків» і перетворює глобальну мобільність населення на ресурс розвитку.

Ключовим висновком є те, що жодна модель не є універсальною. Її успішність залежить від адаптації до національних умов, соціально-економічних пріоритетів та геополітичної ситуації. Для України, яка перебуває на етапі формування сучасної міграційної політики, корисним є використання найкращих практик цих країн із урахуванням вітчизняних реалій, зокрема потреби у відновленні людського капіталу, забезпеченні безпеки та інтеграції українців, що повертаються з-за кордону.

Висновки до розділу 1

Обґрунтовано теоретичні засади формування міграційної політики як системи державного регулювання мобільності населення. Визначено сутність, функції, принципи й механізми міграційної політики. Узагальнено підходи провідних учених щодо структури та складових державного управління міграційними процесами.

Проаналізовано нормативно-правову базу України у сфері міграційної політики, виявлено етапи її становлення від початку 1990-х років до сучасності. Наголошено на поступовій еволюції концепції: від контролю за переміщеннями до стратегічного управління людськими ресурсами в умовах євроінтеграції.

Досліджено методологічні підходи до класифікації видів міграції та чинників її формування, що дозволило виокремити ключові проблеми сучасної міграційної політики України та визначити потребу в її оновленні в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Динаміка та структура зовнішніх міграційних потоків України

Міграційні процеси, що охоплюють територію України, протягом останніх десятиліть зазнали суттєвих трансформацій під впливом соціально-економічних, політичних та безпекових факторів. Зовнішня міграція українського населення формувалася під впливом як традиційних чинників (економічних криз, нерівня доступу до ринку праці та соціальних благ) так і новітніх викликів, серед яких ключовим став повномасштабний збройний конфлікт, розпочатий росією у 2022 році.

Динаміка зовнішніх міграційних потоків відображає зміну інтенсивності та напрямів переміщення населення, тоді як структурні характеристики дають змогу оцінити демографічний, гендерний, віковий та професійно-кваліфікаційний склад мігрантів. Аналіз цих показників дозволяє не лише виявити поточні тенденції, але й зрозуміти, які групи населення є найбільш мобільними, які країни виступають основними напрямками виїзду, та яким чином ці процеси впливають на соціально-економічний розвиток держави.

За період 2016–2021 років зовнішня міграція України мала стабільний характер, переважно трудовий. За даними Держстату, у 2018 році емігрувало близько 250-300 тис. осіб, з тенденцією до зростання через економічні фактори [33]. У 2019–2020 роках пандемія COVID-19 призвела до тимчасового зменшення потоків, оскільки багато мігрантів повернулися додому. Динаміка чисельності вибулих осіб до повномасштабного вторгнення рф наведено на рисунку 2.1 [34].

У 2022–2025 рр. відбулося масштабне переміщення громадян України до країн Європейського Союзу та поза ним. Після піку 2022–2023 рр. потоки стабілізувалися, однак залишаються значними. На рисунку 2.2 представлена кількість видач рішень про тимчасовий захист українцям у ЄС [35].

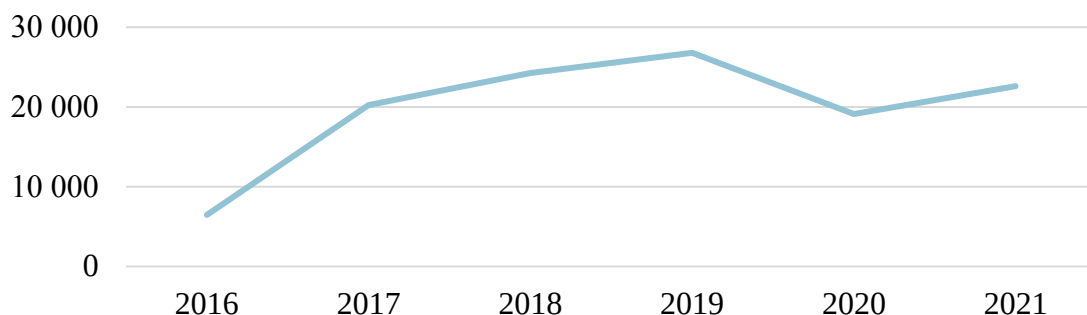

Рисунок 2.1 – Чисельність міжнародних іммігрантів за 2016-2021 рр., осіб

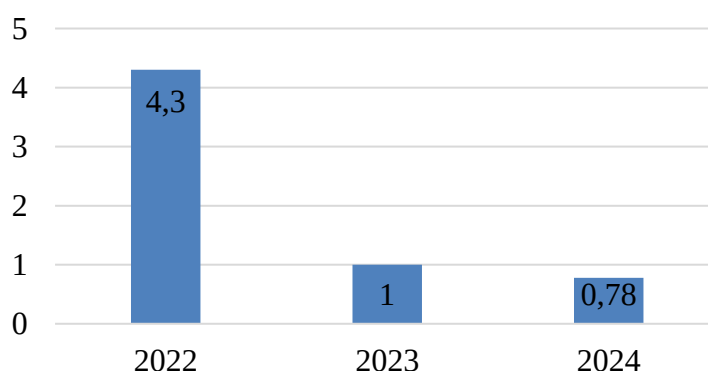

Рисунок 2.2 – Річна видача рішень про тимчасовий захист українцям у ЄС, млн. осіб

Річні обсяги первинної видачі рішень про тимчасовий захист відображають перехід від екстреної фази до фази стабілізації: хвиля масових надань у 2022 році, поступове зниження у 2023–2024 рр. [35].

Станом на 2024 рік за межами України (з урахуванням країн поза ЄС: Великої Британії, Канади, США та без включення РФ і Білорусі) перебувало орієнтовно 5,5 млн осіб [36].

На кінець червня 2025 року в країнах ЄС статус тимчасового захисту мали 4,31 млн. осіб. В порівнянні з кінцем травня це на 32 940 осіб більше, що означає приріст на +0,8 % лише за місяць [37].

До 2022 року географія української зовнішньої міграції характеризувалася домінуванням Польщі (близько 30–40 %), Італії (приблизно 15–20 %) та Чехії

(орієнтовно 10–15 %), тоді як частка росії сягала до 20 %, але мала виразну тенденцію до скорочення. Після початку повномасштабної агресії структура приймаючих країн істотно змінилася: найбільші частки припадають на Польщу (31,1 %), Німеччину (25 %), Чехію (13,7 %), Італію (17,6 %) та Іспанію (10 %) (рисунок 2.3). За даними Євростату, у 2024 році більше 60 % біженців прийняли саме Німеччина, Польща та Чехія.

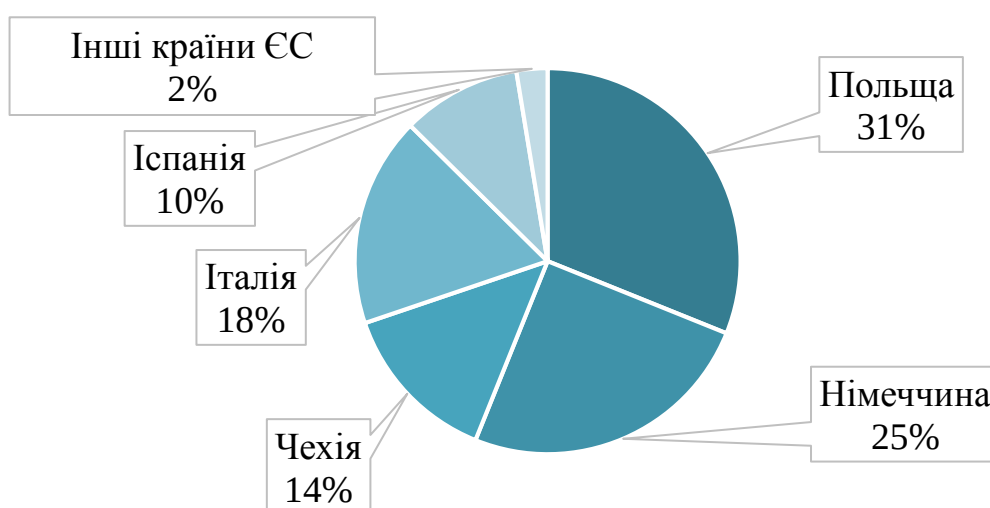

Рисунок 2.3 – Розподіл вимушених мігрантів за приймаючими країнами ЄС у 2024 році

Станом на кінець червня 2025 року найбільша кількість бенефіціарів тимчасового захисту з України перебувало у Німеччині – 1196,6 тис. осіб (27,8 % від загального обсягу бенефіціарів у ЄС), у Польщі – 992,5 тис. осіб (23,0 %), в Чехії – 378,4 тис. осіб (8,8 %). Що свідчить про високу концентрацію міграційного навантаження у відносно обмеженій кількості приймаючих держав.

Якщо оцінювати показники відносно чисельності населення, то найбільший рівень бенефіціарів фіксується у Чехії – 34,7 особи на 1000 жителів, далі йде Польща – 27,2 на 1000 жителів, та Естонія – 25,1 на 1000 жителів. Для порівняння, середній показник по Європейському Союзу становить 9,6 особи на 1000 жителів [37].

Ці дані демонструють не лише абсолютне домінування Німеччини, Польщі

та Чехії за чисельністю осіб під тимчасовим захистом, але й суттєве регіональне навантаження на окремі країни, особливо з меншою чисельністю населення, як-от Чехія та Естонія. Така концентрація має значний вплив на соціально-економічні системи цих держав, зокрема на ринок праці, житлову інфраструктуру та системи соціального забезпечення, і потребує цілеспрямованих політик інтеграції та підтримки.

Якщо розглядати динаміку чисельності вимушених мігрантів, то у Німеччині та Чехії показники продовжують зростати, тоді як у Польщі з жовтня 2022 року фіксується поступове зниження. Найімовірнішими чинниками таких тенденцій виступають різний обсяг соціальної підтримки, можливості доступу до гідної зайнятості та/або отримання статусу постійного проживання, рівні оплати праці (передусім у некваліфікованих сегментах, що найбільш доступні для новоприбулих), а також наявність і організаційна спроможність українських діаспорних спільнот. При цьому отримання дозволу на постійне проживання автоматично позбавляє права на тимчасовий захист і веде до виключення особи з відповідних реєстрів.

Разом із тим концентрація мігрантів у більш розвинених, економічно спроможних і географічно віддаленіших від України державах загалом знижує імовірність повернення, що підтверджується практикою періоду COVID-19, коли масові реєміграційні хвилі спостерігалися переважно з Польщі [38, с. 3-11].

За статеві-віковою структурою бенефіціарів тимчасового захисту в ЄС домінують дорослі жінки. Серед цієї категорії найбільша частка – жінки віком від 35 до 64 років (рисунок 2.4) [37].

Неповнолітні складають майже третину (31,2%) всіх осіб під тимчасовим захистом, що підкреслює значну частку дітей у поточних міграційних потоках. Дорослі чоловіки становлять майже чверть (24,1%). Детальніший аналіз вікової структури неповнолітніх свідчить, що хлопчики віком до 18 років становлять 16,5 %, тоді як дівчатка – 14,9 % від загальної кількості осіб, які перебувають під захистом. Така демографічна картина зумовлює специфічні потреби у соціальній, освітній та медичній сферах, зокрема в частині інтеграції дітей до

освітнього процесу, забезпечення належної інфраструктури догляду та підтримки родин [37].

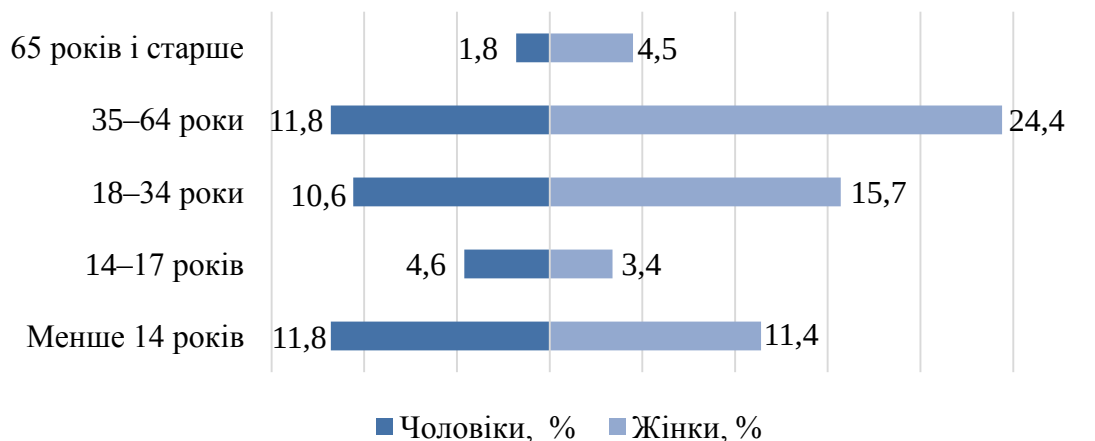

Рисунок 2.4 – Структура бенефіціарів тимчасового захисту в ЄС за віком і статтю станом на кінець червня 2025 року (%)

Ці дані підтверджують, що вимушена міграція з України до ЄС має яскраво виражений гендерно-віковий дисбаланс, властивий вимушеним переміщенням унаслідок збройних конфліктів, де значну частку складають жінки та діти, тоді як чоловіки переважно залишаються в країні походження.

Центр економічної стратегії у листопаді-грудні 2024 року провів четверту хвилю репрезентативного опитування українських вимушених мігрантів, які перебували за кордоном (за винятком росії та Білорусі), включивши географічні квоти для репрезентативності. Опитано 1000 респондентів. Жінки віком 35–44 років залишаються найбільш представленою групою серед мігрантів, поступово зменшуючись щодо частки, але зберігаючи переважання. Діти (до 18 років) становили 38%. Частка жінок становила 65%, чоловіків – 35%, що також відображає стійку домінацію жіночого компоненту в міграційних потоках. Частка чоловіків істотно зросла порівняно з 2022 роком, коли вона становила всього 17% [39].

Ще до початку повномасштабної збройної агресії російської федерації Україна характеризувалася низьким рівнем народжуваності. Це призводило до старіння населення та поступового зменшення його чисельності. В умовах нинішньої війни одним із ключових викликів, з яким зіткнеться країна у разі неповернення значної частки біженців, стане подальше погіршення демографічної ситуації.

Виїзд мільйонів українців, насамперед жінок середнього віку та дітей, суттєво вплинув на демографічну структуру країни (рисунк 2.5). Якщо ці категорії населення не повернуться, у середньостроковій та довгостроковій перспективі відбудеться додаткове скорочення чисельності населення та прискорення процесу його старіння. Це означатиме зменшення частки економічно активного населення, збільшення демографічного навантаження на працездатну частину та посилення дисбалансів у соціальній сфері.

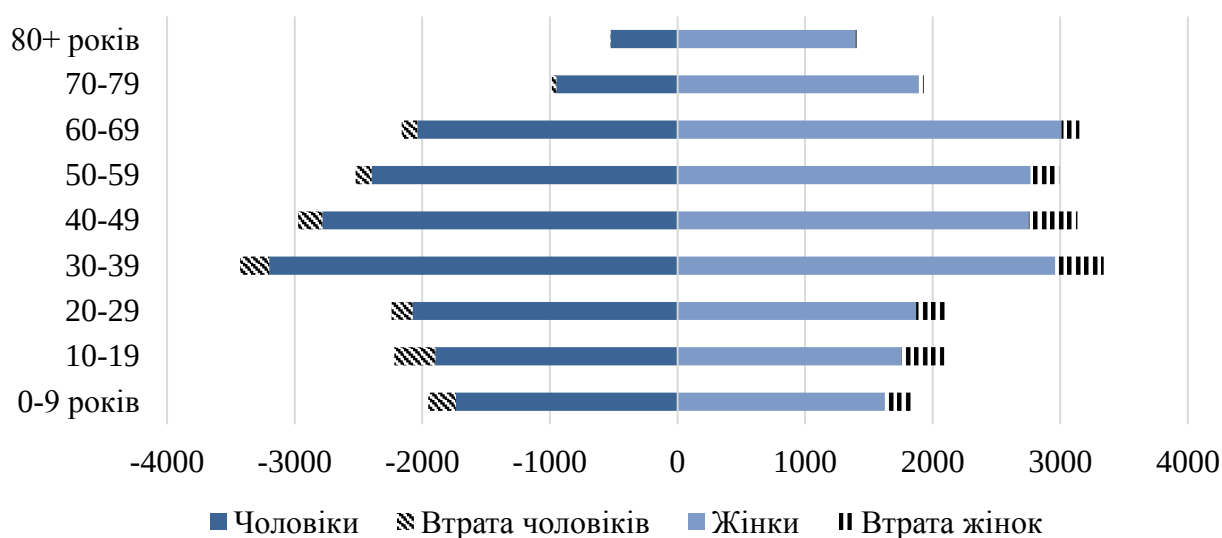

Рисунок 2.5 – Статусно-вікова піраміда населення України на кінець 2024 року, тис. осіб

Дані четвертої хвилі опитування українських вимушених мігрантів свідчать про високий рівень освіти серед осіб, які залишили Україну після початку повномасштабної війни.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що більшість українських вимушених мігрантів має високий рівень освіти. Найпоширенішою є повна вища освіта (магістр, спеціаліст, бакалавр), яку отримали близько 65-70% опитаних респондентів. Незакінчену вищу освіту або диплом коледжу/технікуму мають 15-20% опитаних, а повну середню освіту без вищої – 10-12%. Особи з базовою середньою освітою (9 класів і менше) становлять менше 5% загальної кількості респондентів.

Кваліфікаційна структура підтверджує високий освітній рівень мігрантів. Значна частка опитаних до виїзду працювала у сферах освіти, охорони здоров'я, інформаційних технологій, фінансів та управління. Помітною є також група технічних спеціалістів, інженерів та кваліфікованих робітників. Частина респондентів, переважно з молодших вікових груп, мала обмежений досвід роботи або була студентами на момент виїзду [39].

Високий рівень освіти сприяє швидшій адаптації українських мігрантів у країнах перебування, зокрема в опануванні іноземних мов та проходженні програм професійної перекваліфікації. Водночас значна кількість висококваліфікованих фахівців вимушена працювати на посадах, що не відповідають їхній кваліфікації, через мовні бар'єри, невизнання дипломів або відмінності у системах професійної сертифікації. Це обумовлює потребу в розробці програм взаємного визнання кваліфікацій та підтримки професійної інтеграції мігрантів, з одночасним створенням умов для їх потенційного повернення в Україну.

За результатами соціологічних досліджень, тренд на зменшення частки біженців, які планують повернутися, зберігається. Станом на кінець 2024 року вперше зафіксовано, що частка тих, хто має намір повернутися, є меншою за 50 % опитаних (рисунки 2.6) [39]. Крім того, спостерігається зміна намірів: частина тих, хто раніше точно або з високою ймовірністю планував повернення, поступово схиляється до рішення залишитися за кордоном. Частина мігрантів, які планували повернення на початку 2024 року, вже реалізували свій намір, однак цей потік є відносно невеликим.

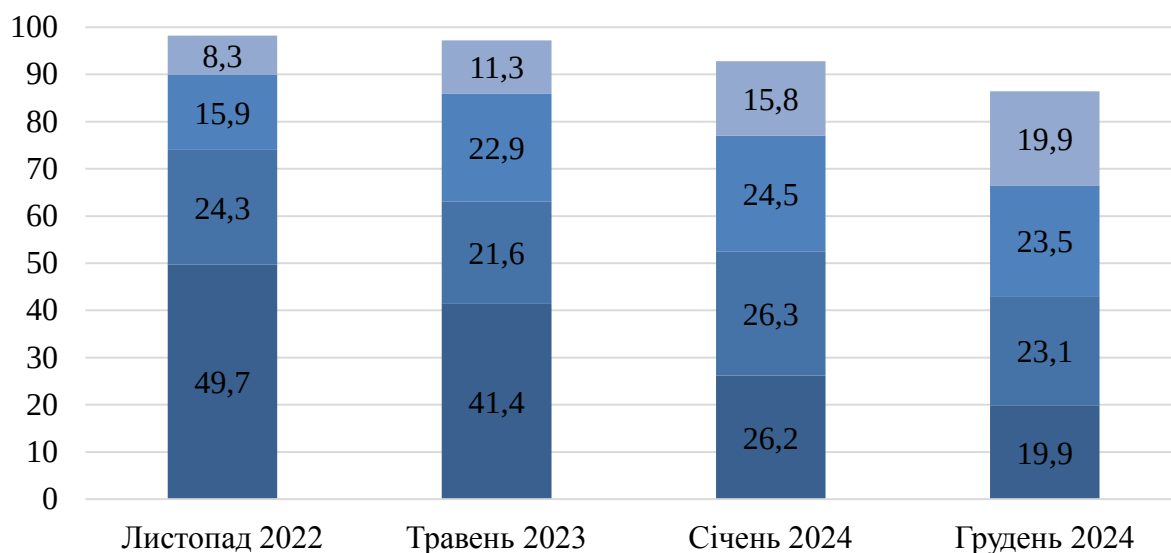

Рисунок 2.6 – Відповіді респондентів на запитання «Чи плануєте ви повернутися в Україну?» за хвилями опитування, %

Серед ключових факторів, що перешкоджають поверненню біженців, виділяються:

- воєнні чинники – погіршення або нестабільність безпекової ситуації, відсутність гарантій тривалого миру;
- економічні чинники – зруйноване або пошкоджене житло, низький рівень життя, обмежені можливості працевлаштування, зокрема для жінок та молодих спеціалістів;
- соціально-побутові бар'єри – складнощі з доступом до якісних освітніх і медичних послуг, відсутність належної інфраструктури в окремих регіонах.

Таким чином, неповернення значної частини біженців створює комплексні виклики для післявоєнної відбудови та економічного розвитку України, а також посилює загрози для демографічної безпеки держави. Це потребує розробки системних програм стимулювання повернення та комплексних стратегій інтеграції репатріантів, у яких враховуватимуться як економічні, так і соціальні аспекти їхнього життя в Україні.

В таблиці 2.1 наведено основні чинники, що впливають на рішення

вимушених мігрантів щодо повернення в Україну або перебування за кордоном [38].

Таблиця 2.1 – Основні чинники, що впливають на рішення вимушених мігрантів щодо повернення в Україну

Чинники, що сприяють поверненню вимушених мігрантів	Чинників, що впливають а рішення неповернення вимушених мігрантів
– зниження рівня соціальної підтримки в країнах перебування; – невідповідність отриманої роботи рівню кваліфікації мігрантів; – труднощі адаптації у новому суспільстві; – бажання дітей та батьків повернутися до звичного соціального оточення в Україні.	– відсутність гарантій безпеки та страх нових збройних нападів; – неможливість знайти гідну роботу чи придбати житло в Україні; – більш високі доходи за кордоном; – кращі можливості для освіти та кар'єрного зростання дітей; – наявність медичних гарантій у країнах перебування для членів сім'ї.

Отже, можна виділити такі основні тенденції вимушеної зовнішньої міграції з України у 2022–2025 рр.:

- безпрецедентний масштаб міграційного відтоку. Після початку повномасштабної війни масштаби зовнішньої міграції з України стали найбільшими у Європі з часів Другої світової війни, охопивши понад 5,5 млн осіб у країнах ЄС та за його межами;

- домінування воєнної міграції у структурі потоків. Основним мотивом виїзду стали безпекові чинники – евакуація з зон активних бойових дій, уникнення загроз для життя та здоров'я;

- гендерно-віковий дисбаланс. Переважну частину мігрантів складають жінки (понад 60 %) та діти (понад 30 %). Частка чоловіків працездатного віку

залишається низькою через обмеження на виїзд під час воєнного стану;

- високий освітньо-кваліфікаційний рівень мігрантів. Близько двох третин вимушених мігрантів мають вищу освіту, значна частка – досвід роботи у сфері освіти, медицини, ІТ та фінансів, що робить їх привабливими для ринків праці приймаючих країн;

- концентрація в обмеженому колі країн. Понад 60 % українських біженців проживають у трьох країнах – Німеччині, Польщі та Чехії. Спостерігається перерозподіл мігрантів від країн прикордонних до економічно розвиненіших і соціально стабільних;

- поступове зниження намірів повернення. Якщо у 2022 року понад дві третини біженців декларували плани повернутися після завершення війни, то наприкінці 2024 року ця частка зменшилася до менш ніж половини;

- тривала інтеграція у країнах перебування. Зростає кількість мігрантів, які отримують постійний статус, громадянство або інтегруються через працевлаштування та навчання дітей, що зменшує ймовірність повернення.

Одним із додаткових викликів для України у контексті вимушеної зовнішньої міграції є ймовірність формування другої хвилі відтоку населення після скасування воєнного стану. Якщо після завершення активних бойових дій умови життя в Україні, передусім рівень безпеки, наявність гідної роботи та доступного житла, не відповідатимуть очікуванням воєнних мігранток, значна частина їхніх чоловіків, які наразі обмежені у можливості виїзду, можуть вирушити за кордон для возз'єднання сімей. У такому випадку процес об'єднання родин відбуватиметься не в Україні, а у країнах перебування мігрантів.

Цей ризик посилюється тим, що чоловіки здебільшого мають рівень освіти не нижчий, ніж у їхніх дружин, а вік подружжя зазвичай близький. Серед понад одного мільйона молодих жінок (віком 18–34 роки), які перебувають за кордоном, навіть якщо лише частина їхніх партнерів (орієнтовно 300 тис. осіб) виїде для возз'єднання, це означатиме додатковий відтік молодих, працездатних та освічених чоловіків. Такий сценарій призведе до значних демографічних

втрат, зменшення потенційної робочої сили, зростання дисбалансів на ринку праці та посилення негативних соціально-економічних тенденцій.

У середньостроковій перспективі друга хвиля воєнної міграції може стати не менш відчутною за впливом, ніж перший етап масового виїзду населення у 2022-2023 рр., оскільки йтиметься про втрату саме економічно активної, висококваліфікованої та репродуктивно активної групи населення. Це потребує випереджального реагування з боку держави: створення конкурентних умов життя в Україні, забезпечення можливостей для професійної реалізації та гарантій безпеки, які здатні утримати потенційних учасників другої хвилі від виїзду.

Сукупність воєнних, економічних, соціальних та інституційних чинників не лише визначає масштаби та напрями вимушеної зовнішньої міграції, але й формує тенденцію до зниження намірів повернення. Це створює серйозні довгострокові виклики для України: від втрати значної частини працездатного населення та людського капіталу до посилення демографічної кризи і скорочення внутрішнього попиту. Для мінімізації негативних наслідків необхідна багаторівнева державна стратегія, яка поєднує економічні стимули, безпекові гарантії та програми реінтеграції мігрантів.

2.2 Основні тенденції та виклики внутрішньої вимушеної міграції в Україні

Внутрішня вимушена міграція в Україні у період повномасштабної війни стала одним із наймасштабніших демографічних зрушень у новітній історії держави. Мільйони громадян були змушені покинути місця свого постійного проживання через активні бойові дії, руйнування інфраструктури та загрозу життю і здоров'ю. Цей процес сформував специфічні просторові, соціальні та економічні закономірності переміщення населення, які суттєво вплинули на розподіл людських ресурсів, регіональні ринки праці та навантаження на інфраструктуру.

Аналіз основних тенденцій внутрішньої міграції дозволяє виявити

пріоритетні напрямки переміщень, оцінити масштаби та динаміку змін, а також визначити фактори, що впливають на вибір переселенцями регіонів для тимчасового або постійного проживання. Ці дані є основою для розроблення ефективної політики підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів у післявоєнний період.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на серпень 2025 року в країні офіційно зареєстровано 4,57 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [40]. Аналіз статево-вікової структури цього контингенту дає змогу виокремити низку важливих тенденцій.

У статевому розподілі спостерігається перевага жінок: 59,7 % (2,73 млн осіб) проти 40,3 % чоловіків (1,84 млн осіб). Це зумовлено, насамперед, високим рівнем міграційної мобільності жінок із дітьми (рисунок 2.7).

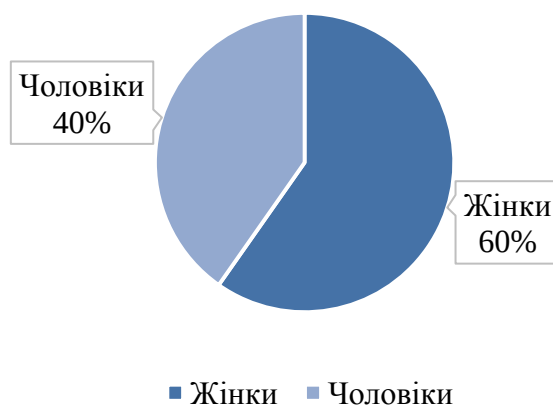

Рисунок 2.7 – Розподіл ВПО за статтю на серпень 2025 року

Віковий склад демонструє значну частку як дітей, так і літніх осіб. Серед ВПО 18,7 % становлять діти віком до 18 років (846,6 тис. осіб), тоді як 81,3 % – дорослі у віці від 18 років і старше (3,67 млн осіб) [40].

Деталізований розподіл внутрішніх вимушених мігрантів за віковими групами наведено на рисунку 2.8.

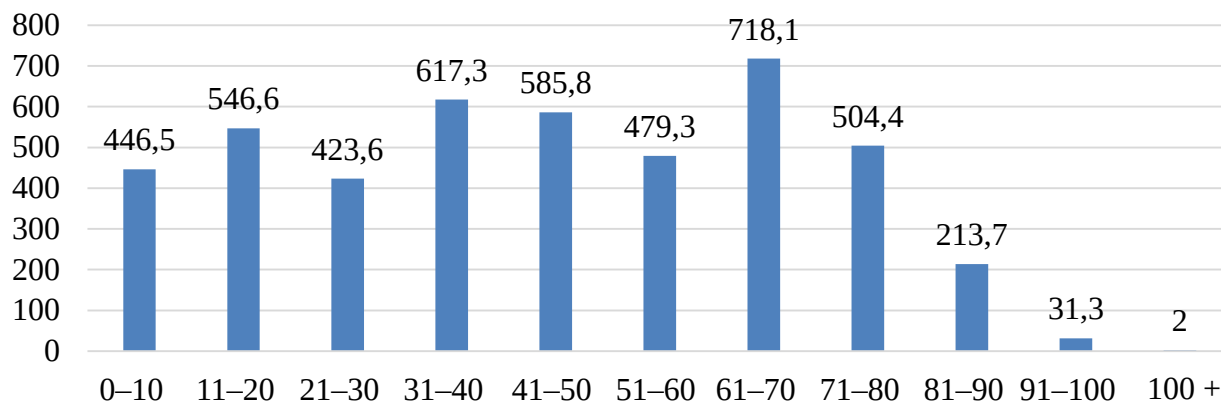

Рисунок 2.8 – Розподіл ВПО за віковими групами, тисяч осіб

Отже, найбільш чисельними групами є особи похилого віку 61–70 років (15,7 % від загалу), а також працездатні мігранти віком 31–50 років (сукупно понад 26 %). Водночас майже кожен п'ятий внутрішньо переміщений є дитиною, що вказує на особливу вразливість цього сегмента та потребу в спеціалізованій підтримці [40].

Отримані результати засвідчують, що внутрішнє переміщення в Україні характеризується складною демографічною структурою з високою питомою вагою жінок, дітей та осіб літнього віку. Такий профіль формує низку викликів для державної соціальної політики, серед яких:

- забезпечення доступу дітей і літніх людей до системи освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг;
- створення можливостей для працевлаштування жінок, зокрема через розвиток гнучких форм зайнятості;
- сприяння перекваліфікації та інтеграції працездатних осіб у нові економічні умови;
- організація адресної соціальної допомоги найбільш уразливим категоріям.

За результатами двадцятого раунду Загальнонаціонального опитування населення (Ukraine Internal Displacement Report. Round 20) проведеного Міжнародною організацією з міграції у лютому–квітні 2025 року, в Україні

проживає близько 3,76 млн де-факто внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та 4,14 млн осіб, що повернулися до місць проживання після періоду переміщення [41].

Найбільше ВПО зосереджено у Дніпропетровській (16%) та Харківській (12%) областях, а також у м. Київ (10%) та Київській області (8%). Водночас найбільший відсоток осіб, які змушені були залишити свої домівки, походить з Донецької області (29%), далі – з Харківської (19%), Херсонської (11%), Запорізької (10%) та Луганської (8%).

Медіанна тривалість перебування у статусі ВПО становить 988 днів, що свідчить про переважно затяжний характер внутрішнього переміщення. Близько 66% ВПО перебувають у переміщенні понад два роки, а 79% – більше року. Лише 5% від загальної кількості були переміщені протягом останніх трьох місяців (рисунок 2.9) [41].

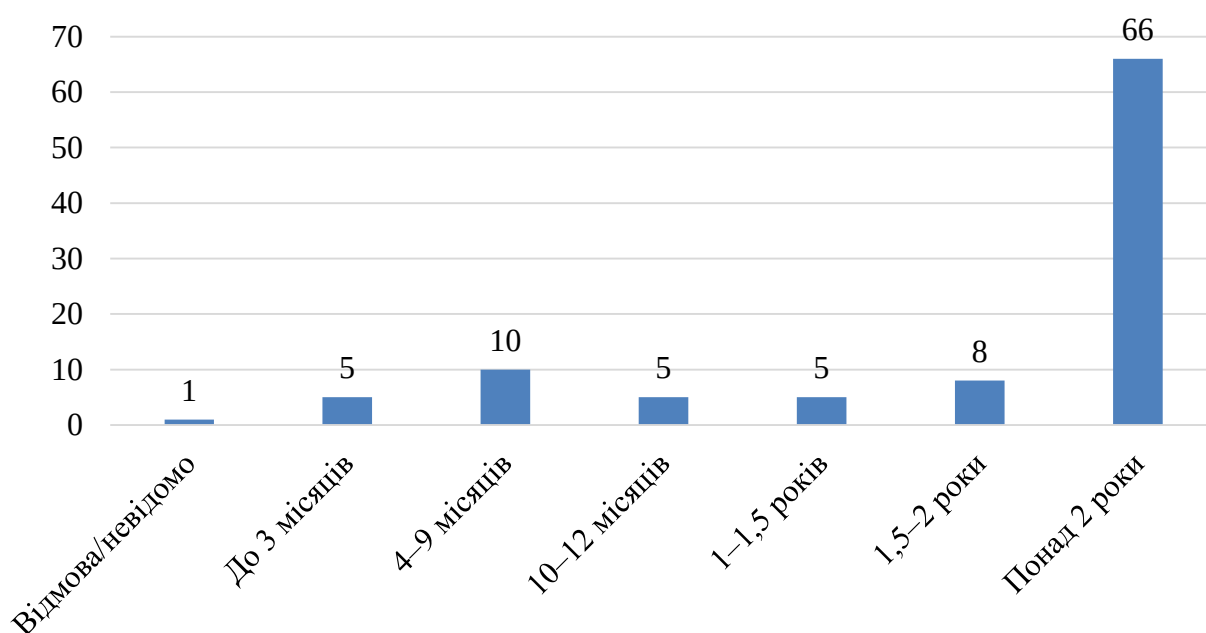

Рисунок 2.9 – Розподіл ВПО за тривалістю переміщення, %

Більшість ВПО (67%) планують залишатися у місцях теперішнього проживання в середньостроковій перспективі. Лише 19% мають намір повернутися додому, причому понад дві третини з них пов'язують це виключно

із завершенням війни. На довгостроковому горизонті третина (34%) ВПО розглядають повернення, однак значна частка (24%) залишається невизначеною у своїх намірах.

За результатами опитування MOM, значна частина домогосподарств внутрішньо переміщених осіб має підвищений рівень вразливості через соціально-демографічні характеристики їхніх членів:

- особи з інвалідністю становлять близько 31 % серед зареєстрованих ВПО;
- хронічно хворі – 46 %, що свідчить про високу потребу у медичному обслуговуванні та доступі до ліків;
- літні люди віком понад 60 років становлять також 46 %, що посилює тягар соціальної підтримки;
- діти віком до 1 року складають 1 % серед ВПО;
- діти віком 1-5 років – 14 %;
- діти віком 6-17 років – 35 %, що робить питання доступу до освіти й психологічної підтримки надзвичайно актуальним.
- домогосподарства, які були переміщені ще з 2014–2021 років (з формальним статусом або без нього), становлять 11 %, що вказує на більш тривалий характер вимушеного переміщення для частини населення.

Таким чином, демографічна структура ВПО демонструє значну кількість осіб із підвищеною соціальною та медичною вразливістю: дітей, літніх людей, хронічно хворих та людей з інвалідністю. Це створює комплексні виклики для державної політики у сферах охорони здоров'я, соціального захисту та освіти, вимагаючи розробки адресних програм підтримки для цих категорій населення.

Дані свідчать, що ВПО значно частіше, ніж інші категорії населення, повідомляють про нестачу доступу до основних ресурсів. Зокрема: 39 % – до генераторів та павербанків, 37% – до ліків, 35% – до можливостей працевлаштування, 32% – до житла, 31% – до продуктів харчування.

Близько 54% домогосподарств ВПО за останній місяць змушені були

покладатися на гуманітарну допомогу, при цьому 21% не мали можливості сплачувати оренду, а 24% були змушені переїхати у гірше житло. Такі стратегії виживання свідчать про високу соціально-економічну вразливість ВПО та зниження доступності зовнішньої допомоги [41].

Отримані дані засвідчують, що внутрішнє переміщення в Україні набуває стабільного, затяжного характеру, з поступовим формуванням нових соціально-демографічних реалій. Ключовими тенденціями є:

- концентрація ВПО у великих промислових та адміністративних центрах;
- переважання довготривалого переміщення з низькою мобільністю у зворотному напрямку;
- залежність від гуманітарної допомоги та використання критичних стратегій виживання;
- невизначеність значної частини ВПО щодо перспектив повернення, що створює потребу у розробленні довгострокових програм інтеграції та соціально-економічної підтримки.

Дослідження, проведене Аналітичним центром «Соціоконсалтинг» у співпраці з Київською обласною державною адміністрацією в 2024 році, реалізовано на основі Методичних рекомендацій Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [42]. За результатами опитувань можна зробити такі висновки.

Найбільш критичною проблемою для ВПО залишається житло: значна частина мешкає у тимчасових або орендованих приміщеннях, що не забезпечує довгострокової стабільності. Це обмежує інтеграцію переселенців у громади та підсилює ризик соціальної вразливості.

Хоча більшість ВПО планують залишатися у приймаючих громадах, рівень їхньої участі в суспільному житті є обмеженим. Виявлені бар'єри пов'язані з бюрократичними труднощами, недостатнім доступом до інформації та слабкою мережею соціальної підтримки.

Рівень працевлаштування ВПО залишається недостатнім. Проблеми

полягають у відсутності сталих робочих місць та обмеженій підтримці з боку державних і місцевих інституцій. Це негативно впливає на фінансову стійкість домогосподарств переселенців [42].

Результати оцінки свідчать про необхідність системного моніторингу потреб ВПО для формування адаптивної державної та регіональної політики. Зокрема, доцільним є:

- посилення програм житлової підтримки;
- створення цільових механізмів працевлаштування та професійної адаптації;
- впровадження заходів соціально-психологічної інтеграції ВПО у громади.

Дані опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології проведені у 2025 році, свідчать, що загальне ставлення громадян до ВПО є переважно позитивним. Абсолютна більшість респондентів продемонструвала готовність приймати переселенців у своєму соціальному середовищі, що відображає високий рівень солідарності українського суспільства в умовах війни та вимушеного масового переміщення населення [43]. Водночас результати дослідження засвідчили наявність меншини населення (близько 7%), яка характеризується ксенофобними установками та схильністю сприймати ВПО як «чужих» або небажаних у громаді. Хоча частка таких респондентів є відносно незначною, вона становить потенційний ризик у контексті соціальної згуртованості та може бути підґрунтям для майбутніх конфліктів чи маргіналізації ВПО.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що українське суспільство загалом демонструє високу толерантність і готовність до інтеграції ВПО. Це пояснюється як національною консолідацією в умовах війни, так і історичними особливостями колективної ідентичності, орієнтованої на підтримку уразливих груп населення. Проте для мінімізації ризику формування осередків напруженості в окремих регіонах необхідним є впровадження цілеспрямованих державних і муніципальних програм, спрямованих на сприяння соціальній

інтеграції переселенців, розвиток міжгрупового діалогу та просвітницьку роботу у громадах [43].

За даними Міжнародної організації з міграції, внутрішньо переміщені особи в Україні демонструють специфічні характеристики на ринку праці, що відрізняють їх від решти населення. Ключовим інсайтом є нижчий рівень економічної активності серед ВПО: значна частина переміщених осіб залишається без роботи або працює на тимчасових і нестабільних умовах. Особливою проблемою є значний розрив між рівнем освіти переселенців та можливостями їхнього працевлаштування. Хоча більшість ВПО мають повну середню чи вищу освіту, вони часто вимушені погоджуватися на роботу, що не відповідає їхній кваліфікації, або ж працевлаштовуються у сферах з нижчим рівнем оплати праці [44].

Рівень зайнятості серед населення працездатного віку (18–60 років) у серпні 2024 року становить 67%, що на 6 відсоткових пунктів нижче, ніж до лютого 2022 року. ВПО є найбільш вразливою групою: їх зайнятість сягає лише 56% (включаючи оплачувану роботу та самозайнятість), порівняно з 69% серед осіб, які повернулися, та 68% серед непереміщеного населення (рисунок 2.10).

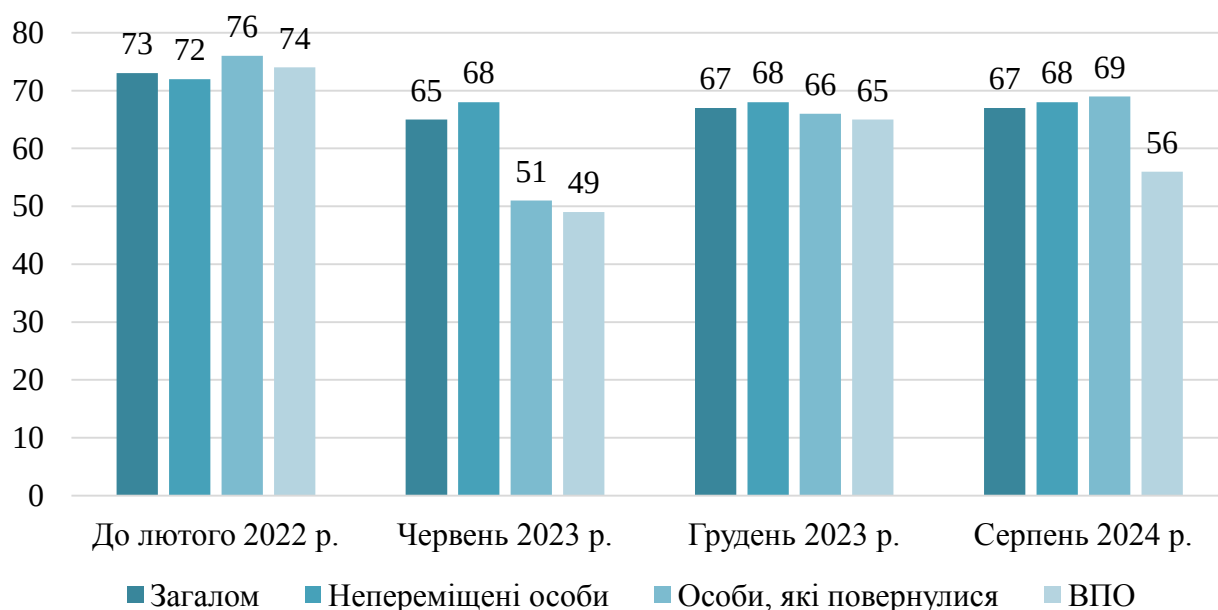

Рисунок 2.10 – Рівень зайнятості за статусом переміщення, % (вік 18–60)

років)

Тенденція відновлення спостерігається з червня 2023 року (зростання на 7 в.п. для ВПО), але стабілізація уповільнена регіональними диспропорціями: найнижчі показники в Донецькій (48%) та Миколаївській (51%) областях, де війна зруйнувала економічну інфраструктуру.

Гендерні диспропорції посилюють нерівність: жінки працездатного віку мають зайнятість 63% (проти 72% чоловіків), а серед ВПО розрив сягає 23 в.п. (48% жінок проти 71% чоловіків). Це зумовлено вищою часткою жінок-ВПО, зайнятих доглядом за дітьми (25%) або домашньою роботою (15%). У віковій групі 25–35 років цей показник досягає 39% для жінок, що відображає брак систем підтримки догляду та гендерні стереотипи, посилені міграцією (таблиця 2.2) [44].

Таблиця 2.2 – Рівень зайнятості за статусом переміщення та гендером у 2024 р.,%

Група населення	Загальний рівень (%)	Жінки (%)	Чоловіки (%)
ВПО	56	48	71
Особи, які повернулися	69	64	74
Непереміщені	68	65	71
Загалом	67	63	72

Сектори зайнятості демонструють гендерну сегрегацію: жінки переважно в послугах (24%), освіті (14%) та торгівлі (11%), чоловіки – в будівництві, транспорті та промисловості. Неформальна зайнятість становить 18% (26% серед ВПО), з елементами експлуатації (42% працюють понаднормово, 22% без контракту). Зайнятість є ключовим фактором міграції: відсутність роботи – причина від'їзду для 18% ВПО та повернення для 31% (до 41% в Донецькій області).

Нещодавно переміщені ВПО мають безробіття 24%, що вказує на

адаптаційні труднощі. Основні перешкоди для шукачів роботи: відсутність вакансій у регіоні (30%), низькі зарплати (29%), дискримінація за віком (20%) та статусом ВПО (9%, частіше серед жінок – 11%). Гендерні бар'єри включають поєднання роботи з сімейними обов'язками (19% жінок) та брак гнучкості (15%). Втрата допомоги для ВПО (39% з березня 2024 року) посилює проблеми: серед таких осіб безробіття 15%, з фокусом на низькі зарплати (31%).

Особливу увагу в контексті аналізу вимушеної міграції слід приділити становищу осіб передпенсійного віку. Згідно з даними, рівень їхньої зайнятості становить 58 % серед усього населення та лише 41 % серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що свідчить про значний вплив вікової дискримінації на можливості працевлаштування. Близько 45 % шукачів роботи цієї категорії стикаються з відмовами саме через вік. У цьому контексті актуальним є використання концепції «срібної економіки», яка передбачає залучення потенціалу осіб старшого віку до економічної діяльності та створення товарів і послуг, орієнтованих на потреби літніх людей. Проте для її реалізації необхідними є антидискримінаційні заходи на ринку праці та програми перекваліфікації, зокрема в сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз соціально-економічних процесів на ринку праці України у період війни дозволяє виділити низку ключових тенденцій:

- загальний рівень зайнятості становить близько 67% серед осіб працездатного віку (18-60 років), що на 6 відсоткових пунктів нижче, ніж у 2022 році. Найбільш уразливими залишаються внутрішньо переміщені особи, особливо у Донецькій та Миколаївській областях, де рівень зайнятості значно скоротився;

- рівень безробіття сягає 11%, при цьому серед ВПО він вищий (15%), а в сільській місцевості становить 12%. У прифронтових регіонах показники критично високі, зокрема у Херсонській області рівень безробіття досягає 22%;

- гендерні відмінності у зайнятості залишаються суттєвими: працюють 72% чоловіків проти 63% жінок. Серед ВПО розрив ще більш відчутний: 71% чоловіків проти лише 48% жінок, що становить 23 відсоткові пункти. Додатково

простежується тенденція низької активності жінок у сфері освіти: лише 5 % з них шукають можливості навчання чи перекваліфікації;

- міграційна поведінка тісно пов'язана з можливостями працевлаштування: 31% українців виїхали з країни через брак роботи, тоді як 39% повернулися саме завдяки працевлаштуванню. Це підкреслює визначальну роль зайнятості у формуванні рішень щодо міграції та реєміграції;

- основні перешкоди для працевлаштування включають відсутність робочих місць (30% опитаних), низький рівень заробітної плати (29%), а також гендерні бар'єри, пов'язані з доглядом за дітьми та проявами дискримінації;

- срібна економіка виступає як окрема тенденція: рівень зайнятості осіб віком 55-59 років становить 58%, тоді як серед молодших груп – понад 70 %. Це свідчить про поширену дискримінацію за віком, що перешкоджає повноцінному використанню трудового потенціалу старших поколінь [44].

Таким чином, сучасний стан ринку праці в Україні характеризується погіршенням загального рівня зайнятості, зростанням безробіття у вразливих групах населення, вираженими гендерними та віковими диспропорціями, а також значним впливом трудових можливостей на міграційні рішення. Ці тенденції вимагають формування комплексної державної політики, яка поєднуватиме створення робочих місць, подолання дискримінації та стимулювання економічної активності серед ВПО, жінок і осіб старшого віку.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що внутрішня вимушена міграція в Україні у 2022-2025 рр. стала одним із ключових соціально-економічних викликів, який вплинув на демографічну структуру, просторову організацію населення та функціонування ринку праці. Висока частка жінок, дітей та осіб літнього віку серед ВПО формує підвищену соціальну вразливість цих груп і потребує адресної державної підтримки. Нерівномірний регіональний розподіл ВПО створює додаткове навантаження на інфраструктуру приймаючих громад, водночас сприяючи розвитку нових центрів економічної активності. Вплив внутрішнього переміщення на ринок праці проявляється у трансформації зайнятості, появі потреби в перекваліфікації, посиленні гендерних та вікових

диспропорцій. Таким чином, внутрішня вимушена міграція є не лише наслідком війни, а й визначальним фактором подальшої соціально-економічної динаміки України, що потребує комплексної політики інтеграції та довгострокових стратегій відновлення людського капіталу.

2.3. Оцінка ефективності інструментів державної міграційної політики України у воєнний період

Державна міграційна політика України під час воєнного періоду (з лютого 2022 року) спрямована на управління масовими міграційними потоками, спричиненими російською агресією. Основні інструменти включають: регулювання виїзду та повернення громадян, управління внутрішньо переміщеними особами (ВПО), міжнародну співпрацю з ЄС та ООН щодо тимчасового захисту біженців, програми реінтеграції та стратегії залучення іноземної робочої сили. Ефективність цих інструментів можна оцінювати за критеріями: масштаб евакуації, рівень повернення, соціально-економічний вплив та демографічні наслідки. Загалом, політика виявилася ефективною в короткостроковій евакуації та міжнародній підтримці, але менш успішною в стимулюванні повернення та запобіганні демографічній кризі, що призводить до втрат у робочій силі та економіці.

Державна міграційна політика України у 2022–2025 рр. реалізовувалася за участі ряду державних інституцій. Ключову координаційну роль відіграє Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (нині перейменоване на Міністерство національної єдності). Воно відповідає за формування і виконання політики щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО), евакуації населення із зон бойових дій, забезпечення їх розміщення та соціальної підтримки. Зокрема, при підтримці Мінреінтеграції по всій країні було створено 25 регіональних координаційних центрів і 731 місцеву раду з питань ВПО для оперативного реагування на потреби переселенців [45]. Це дозволило залучити місцеві органи влади до роботи з переселенцями та зміцнити вертикаль

управління кризовою міграцією.

Важливим органом виконавчої влади є Державна міграційна служба України (ДМС), підпорядкована МВС. У воєнний час ДМС відповідала за надання адміністративних послуг мігрантам та переселенцям: оформлення паспортів, реєстрацію місця проживання, відновлення втрачених документів тощо. ДМС оперативно відновлювала роботу своїх підрозділів на деокупованих територіях. Станом на початок 2025 р. відновлено діяльність підрозділів ДМС у звільнених районах Харківської, Херсонської, Миколаївської областей; ними надано понад 176 тис. послуг (оформлення паспортів, вклеювання фото тощо) жителям цих територій. Таким чином, ДМС забезпечувала документування переселенців незалежно від їх статусу ВПО чи наявної реєстрації, що сприяло реалізації їх прав [45].

Іншими дотичними органами були Міністерство соціальної політики (виплати допомог ВПО, соціальні послуги), Міністерство економіки (програми працевлаштування переселенців, компенсації бізнесу), Міністерство освіти і науки (освіта дітей-переселенців, спрощений вступ абітурієнтів із окупованих територій), Міністерство охорони здоров'я (медична допомога ВПО) та Міністерство закордонних справ (взаємодія з державами, що приймають українських біженців). Для координації їх діяльності у вересні 2024 р. урядом планувалося створити Координаційний штаб із питань забезпечення прав громадян, що перемістилися за кордон через війну. До штабу мали увійти Мінреінтеграції, МЗС, МВС, ДМС, Мінсоцполітики, Мінекономіки, МОН, МОЗ та інші. Проект постанови про утворення цього штабу був поданий Кабміну 3 вересня 2024 р., але його повернули на доопрацювання. Це свідчить про усвідомлення потреби в кращій міжвідомчій координації міграційної політики, хоча на практиці узгодження дій поки залишалося викликом [46].

У воєнний період 2022-2025 рр. інструменти реалізації міграційної політики України формувалися на перетині державних ініціатив та масштабної міжнародної підтримки. Вони були спрямовані на забезпечення першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та українських біженців, створення

умов для їх соціальної інтеграції й економічної активності.

Основні інструменти реалізації міграційної політики у воєнний період наведені на рисунку 2.11.

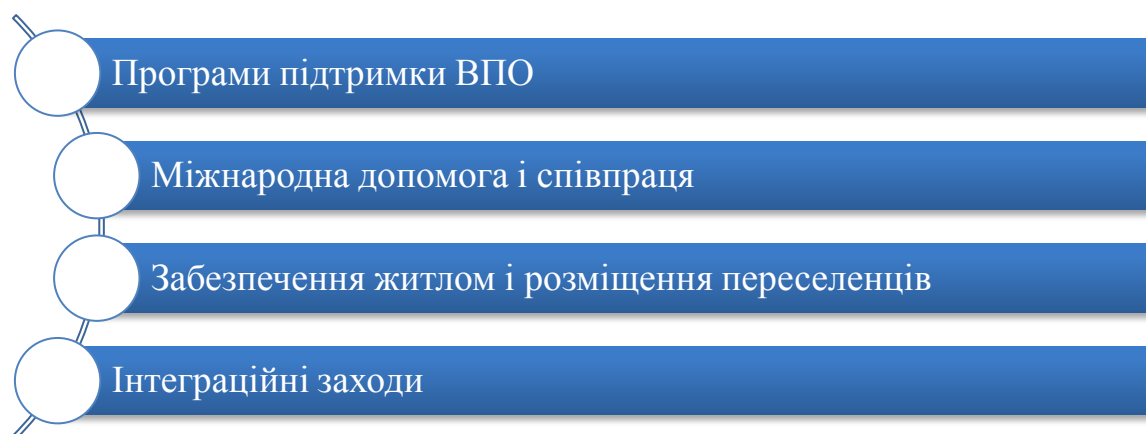

Рисунок 2.11 – Основні інструменти реалізації міграційної політики України у період 2022-2025 рр.

Одним із основних інструментів є програма щомісячної грошової допомоги на проживання для ВПО, запроваджена з березня 2022 року постановою Кабінету Міністрів України № 332. На початку 2022 року державну допомогу отримували близько 20% зареєстрованих переселенців (приблизно 300 тис. осіб), але до кінця року кількість одержувачів зросла більш ніж у 5 разів – до 2,65 млн ВПО (54,6% від 4,856 млн зареєстрованих) на загальну суму 53,5 млрд. грн. Розмір допомоги становить 2000 грн. на дорослого та 3000 грн. на дитину або особу з інвалідністю; ці суми не переглядалися протягом 2022–2023 років і продовжують діяти у 2025 році. Виплати здійснюються через банки, а також за допомогою цифрового застосунку «Дія», де можна зареєструватися як ВПО та подати заявку онлайн. За 2022–2023 роки держава спрямувала на прямі виплати переселенцям близько 130 млрд. грн., значна частина з яких профінансована міжнародними партнерами (субвенції Світового банку, гранти урядів США та ЄС). У державному бюджеті на 2025 рік передбачено 48,6 млрд. грн. на ці виплати, що менше, ніж у попередні роки, але програма продовжується

автоматично для вразливих категорій (осіб з інвалідністю, дітей, пенсіонерів) ще на шість місяців з березня 2025 року [47].

Для стимулювання самозайнятості ВПО запроваджено програми одноразових грантів, такі як ваучери на перекваліфікацію та мікрогранти на створення бізнесу в рамках проєкту «єРобота». Паралельно діє програма компенсацій витрат для роботодавців, які працевлаштовують ВПО, відповідно до постанови КМУ № 331 від 20.03.2022. Компенсація надається у розмірі мінімальної заробітної плати (8000 грн. у 2025 році) щомісяця за кожну працевлаштовану особу протягом до 3 місяців (до 6 місяців для осіб з інвалідністю). У 2022 році цією програмою скористалися понад 16 тис. осіб (0,8% від працевдатних ВПО), а вона продовжується у 2025 році з акцентом на постраждалі регіони, з оновленими переліками документів для подання заяви.

На початковому етапі війни ключову роль відіграла програма «Прихисток», яка стимулює громадян приймати ВПО у свої домівки з компенсацією комунальних витрат. Сума компенсації становить 450 грн. на місяць за особу (або 14,77 грн. за людину-день), і у 2022 році виплачено понад 0,5 млрд. грн., що забезпечило прихисток сотням тисяч людей, переважно у західних областях. З 2025 року компенсація призначається на шість місяців за новими зверненнями та продовжується автоматично на наступний період; виплати здійснює Пенсійний фонд України. Одночасно розвивається мережа місць компактного проживання (МКП) – гуртожитків, санаторіїв, модульних містечок, облаштованих за рахунок резервного фонду та гуманітарної допомоги (наприклад, модульні будинки від Польщі, Німеччини). Станом на середину 2023 року функціонувало близько 200 колективних центрів; у 2025 році їх кількість варіюється по регіонах [48].

Для довгострокового вирішення житлового питання діє програма викупу та будівництва житла для ВПО через субвенції регіонам. У 2023–2025 роках розширено пільговий іпотечний проєкт «єОселя» для ВПО під 3% річних: держава компенсує 70% першого внеску та щомісячних виплат протягом першого року, а також до 40 тис. грн на супутні послуги; для осіб до 25 років

перший внесок – 10%. Програма «Відновлення» надає грошову допомогу на ремонт пошкодженого житла; до 2025 року понад 100 тис. сімей отримали компенсації, а бюджет на 2025 рік – 4 млрд. грн., з пріоритетом для ВПО, військових та вразливих груп. Ці інструменти стимулюють повернення ВПО до домівок.

Масштабна підтримка від міжнародних організацій є ключовим компонентом політики. Система ООН, включаючи УВКБ ООН (UNHCR), МОМ, ЮНІСЕФ, Всесвітню продовольчу програму та Червоний Хрест, надає гуманітарну допомогу ВПО та біженцям. Ефективним інструментом є багатоцільова грошова допомога (multi-purpose cash assistance): до кінця 2022 року УВКБ ООН надало екстренну допомогу понад 57 тис. ВПО, а у першому півріччі 2023 року – понад 3 млн. осіб (всередині України та в Європі) на суму 2200–2500 грн на особу протягом 3 місяців. У 2023–2024 роках UNHCR надало грошову допомогу понад 600 тис. осіб для зимових потреб, а загальна кількість ВПО в Україні сягала 6,9 млн у 2022 році [49].

Окрім фінансів, організації забезпечують житло (ремонт центрів, будматеріали через програму UNHCR Shelter), харчування, медикаменти, психологічну та правову допомогу. МОМ реалізує проєкти з підтримки бізнесу ВПО, гранти на обладнання та навчальні курси. Загалом, міжнародна допомога доповнює державні програми, закриваючи потреби вразливих родин.

У приймаючих громадах діють консультаційні центри підтримки ВПО при місцевих адміністраціях, які допомагають з пошуком роботи, освітою для дітей та медичними послугами. Громадські організації та волонтери проводять адаптаційні заходи: курси керування стресом, мовні курси (для ВПО з окупованих територій), клуби дозвілля та інтеграційні зустрічі. Спільно з Міжнародною організацією праці та службою зайнятості організовуються ярмарки вакансій для ВПО; у 2022–2025 роках працевлаштовано десятки тисяч осіб, хоча безробіття серед ВПО залишається високим. У 2025 році проводяться онлайн-ярмарки вакансій для ветеранів та ВПО, з акцентом на реінтеграцію в агросектор та інші галузі.

Таким чином, інструменти реалізації міграційної політики охоплюють фінансову підтримку, тимчасове житло, стимулювання зайнятості та гуманітарні заходи. Комплексне застосування цих інструментів запобігло гуманітарній катастрофі та допомогло мільйонам ВПО пережити кризу, хоча ресурсів бракує перед масштабністю потреб. У 2025 році акцент робиться на продовженні програм з урахуванням бюджетних обмежень та фокусом на вразливі групи.

Державна міграційна політика у воєнний період в цілому продемонструвала спроможність швидко реагувати на кризу безпрецедентних масштабів. Головним успіхом стало те, що вдалося уникнути гуманітарного **колапсу** та масового неконтрольованого переміщення, попри понад 7 мільйонів людей, вимушених залишити домівки всередині країни. Сформована система державної підтримки забезпечила базові потреби переселенців – у житлі, харчуванні, фінансах – на мінімально необхідному рівні. Як зазначають дослідники, міграційна політика України під час війни стала випробуванням на здатність оперативно діяти в умовах кризи, і держава це випробування в значній мірі витримала [50, с. 216-218].

Серед конкретних позитивних результатів можна виділити:

- швидка розбудова інфраструктури допомоги. Лише за кілька тижнів після початку вторгнення було налагоджено облік і реєстрацію ВПО (через Єдину інформаційну базу даних ВПО та застосунок «Дія»), що дозволило в короткі терміни охопити державною допомогою майже 3 млн. осіб. Також в стислі строки розгорнуто мережу пунктів евакуації і прихистку, гуманітарних хабів на західному та центральному напрямках, яка прийняла потік біженців із зон бойових дій навесні 2022 року;

- фінансова стійкість системи соціального захисту. Попри колосальне навантаження, держава забезпечила регулярні виплати ВПО. Вчасність і безперебійність цих виплат підтримувала довіру людей і запобігала зростанню бідності серед переселенців. Значну роль у цьому відіграла міжнародна фінансова допомога: через механізм Світового банку (проєкт PEACE) Україна отримала гранти від США, ЄС, Японії та інших саме на покриття соцвиплат і

пенсій, що дозволило профінансувати допомогу ВПО навіть за умов падіння економіки;

- європейський вимір: захист українських біженців за кордоном. Українська дипломатія та уряд успішно скоординувалися з ЄС щодо впровадження тимчасового захисту. Понад 4,3 мільйона українців отримали притулок та соцзабезпечення в країнах ЄС за цією програмою. Це зняло надмірне навантаження з України і убезпечило наших громадян від маргіналізації за кордоном, забезпечивши стабільність їх правового статусу;

- гуманітарна підтримка та партнерство. Тісна співпраця з ООН, ЄС, міжнародними донорами дозволила мобілізувати безпрецедентні обсяги допомоги. Можна говорити про формування ефективного державно-гуманітарного партнерства, коли державні служби спільно з міжнародними виконували спільні програми (наприклад, виплати через Укрпошту за кошти WFP, проекти відбудови житла спільно з UNHCR і Мінрегіоном тощо);

- цифровізація та інновації. Використання цифрових рішень (реєстрація ВПО онлайн, платформа «єДопомога» для заявки на благодійну допомогу, портал «Прихисток» для пошуку житла) значно підвищило гнучкість політики. Україна продемонструвала інноваційний підхід у сфері міграційного менеджменту, який буде корисним і для повоєнного відновлення.

Попри зазначені успіхи, ефективність міграційної політики була обмежена рядом факторів:

- масштаб потреб потребує більше ресурсів. Кількість переміщених осіб (внутрішніх і зовнішніх) сягнула астрономічних величин, найбільших у Європі з часів Другої світової. Забезпечити належну підтримку такій величезній кількості людей виявилось надскладно;

- вузькі місця в реалізації програм. Аудит Рахункової палати виявив низку недоліків: технічні збої і затримки при призначенні виплат, відсутність належної координації між Мінсоцполітики та Мінекономіки щодо використання коштів, невикористання частини бюджетних асигнувань за програмою підтримки ВПО. Також програма компенсацій роботодавцям була реалізована слабо – через

бойові дії багато ВПО фізично не могли працевлаштуватися і 200 млн. грн, закладених на стимулювання зайнятості, були фактично повернуті до бюджету;

- житлове питання. Забезпечення переселенців житлом залишалося найболючішою проблемою. Тимчасові прихистки лише частково покривали потребу. На практиці багато ВПО мешкали у перевантажених орендованих квартирах, школах, у родичів або навіть в нежитлових приміщеннях. Місцеві фонди тимчасового житла тільки почали формуватися і були обмеженими. Не вистачало механізмів для швидкого будівництва нового житла: бюрократичні процедури і ризики інвестицій стримували реалізацію довгострокових рішень. Відсутність системної оцінки потреб у житлі та єдиного реєстру об'єктів для реконструкції ускладнювали планування;

- інтеграція та ринок праці. Значна частина ВПО опинилися без роботи, особливо у перші місяці. У приймаючих регіонах бракувало робочих місць для всіх прибулих, а підтримка з безробіття була мінімальною. Це велике безробіття тягне за собою проблему бідності та соціального напруження;

- вимушена зовнішня міграція та демографічні втрати. Близько 5 мільйонів українських громадян залишаються за кордоном, і велика частка з них – це працездатне населення. Це ставить під загрозу довгостроковий людський капітал і демографічний потенціал країни. Також понад 1,2 млн. українців були депортовані примусово до рф (серед них більше 200 тис. дітей) – їх повернення наразі заблоковане країною-агресором. Ці фактори обмежують ефективність будь-яких політик повернення і потребують особливої уваги на міжнародному рівні [51, с. 194–197].

Підсумовуючи, ключовими проблемами залишаються: недостатня координація між відомствами, неповне охоплення допомогою всіх потребуючих, дефіцит житла і робочих місць, ризик довготривалого відтоку населення за кордон. Водночас досвід останніх років висвітлив напрями, які потрібно посилити. Він показав необхідність переходу від переважно реактивної, кризової моделі до гнучкої довгострокової політики, яка враховує різні сценарії (затяжна війна, масові повернення або навпаки нові хвилі виїзду). Цей досвід стане

основою для оновлення стратегії міграційної політики України.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано сучасні тенденції внутрішньої та зовнішньої міграції в Україні. Встановлено, що війна призвела до безпрецедентних масштабів вимушеного переміщення населення – понад 10 мільйонів осіб. Виявлено скорочення чисельності працездатного населення, поглиблення регіональних диспропорцій та загрозу втрати трудового потенціалу.

Оцінено ефективність реалізації Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 року. Виявлено, що попри наявність стратегічних документів, механізми міжвідомчої координації залишаються недостатньо ефективними. Недоліками є фрагментарність заходів, слабка інтеграція внутрішньої політики з європейськими практиками, а також недостатній рівень соціальної адаптації ВПО.

Узагальнено проблеми реалізації державної політики у сфері міграції, серед яких: відсутність єдиної цифрової бази міграційних даних, обмеженість фінансування та недостатній рівень інституційної спроможності місцевих органів влади у питаннях інтеграції переміщених осіб

З ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1 Збереження трудовересурсного потенціалу України та політика повернення зовнішніх мігрантів

Повномасштабна агресія рф спричинила безпрецедентні переміщення населення, масштабні людські втрати та розриви у відтворенні людського капіталу. За цих умов збереження трудовересурсного потенціалу – не лише демографічне чи економічне завдання, а базова умова стійкості держави, її обороноздатності та спроможності до відновлення. Актуальність проблеми зумовлена одночасною дією кількох чинників: масовим виїздом українців за кордон, внутрішнім переміщенням, структурними змінами попиту на працю та ризиками довготривалого «витоку мізків». Відтак державна міграційна політика має інтегрувати інструменти негайної стабілізації ринку праці, середньострокової реінтеграції і довгострокового повернення зовнішніх мігрантів, поєднуючи стимулювання зайнятості, відновлення інфраструктури та адресні програми діаспорної взаємодії.

Наукове осмислення завдання вимагає спиратися на інституційні передумови реалізації політики (спроможність органів влади), наявний правовий масив та євроінтеграційні рамки, а також на уроки воєнного часу, включно з практиками захисту та інтеграції переміщених осіб у ЄС. Важливо забезпечити баланс між безпековими імперативами, правами людини і потребами ринку праці, використовуючи міжнародне співробітництво та механізми обміну даними для прогнозування і керування потоками.

Трудовересурсний потенціал розглядається як інтегрований вимір людського капіталу, що поєднує кількісні параметри (чисельність працездатного населення, демографічна структура) та якісні характеристики (освіта, кваліфікація, здоров'я, мобільність) [52, с. 108-114].

Воєнний шок одночасно знижує пропозицію праці (через втрати,

поранення, інвалідизацію, вимушену міграцію) і трансформує її структуру (зміна статево-вікових пропорцій, розриви в навичках, зростання частки осіб, які потребують перекваліфікації). Відтак державна політика має запобігати тривалій деактивації робочої сили та втраті продуктивності, забезпечуючи швидке повернення людей до економічної активності там, де це безпечно, і створюючи умови для післявоєнного повернення тих, хто перебуває за кордоном. Такі підходи узгоджуються з положеннями стратегічних документів України щодо модернізації міграційної політики та підкреслюють необхідність балансу між безпекою та правами людини.

За даними сучасних оглядів, значна частина українців за кордоном має вищу освіту та кваліфікацію, що підсилює ризик стійкої втрати людського капіталу для національної економіки. Поряд із фінансовими стимулами важливі інституційні умови: визнання кваліфікацій і стажу, швидкі процедури релокації й доступ до житла, прозорі механізми участі у відбудові. Невідкладним завданням є формування переліку пріоритетних професій та «шляхів повернення» для кожної з них, включно з компонентами перекваліфікації та «м'якої» реінтеграції у громади.

Ефективність політики збереження трудових ресурсів залежить від інституційної спроможності органів влади діяти в кризових умовах: від аналітики та прогнозування до надання послуг «єдиного вікна» для мігрантів і поверненців. Дослідження підкреслює значення інституційної готовності державних органів, а також узгодження політики з європейськими підходами (міграція, притулок, інтеграція, управління кордонами, протидія торгівлі людьми). В Україні вже функціонує значний правовий масив у сфері вимушених переміщень (Конституція, спеціальні закони, урядові постанови), який слід розвивати у напрямі інтеграції трудових і міграційних інструментів: додати норми щодо працевлаштування поверненців, податкових стимулів для роботодавців, прискореного визнання кваліфікацій та створення державних іпотечних програм для забезпечення житлом мобільних працівників.

Практики ЄС у відповідь на масовий притік українців – тимчасовий захист,

доступ до ринку праці, освіти і соціальних послуг – створили «містки компетентностей», які потрібно перетворити на «містки повернення». Для цього необхідні міждержавні угоди про взаємне визнання періодів страхування/стажу, узгодження процедур визнання дипломів, обмін даними про зайнятість українців у державах-приймачах, а також координація програм реєміграції й реінтеграції на рівні урядів. Реформа політики ЄС щодо притулку і міграції, підсилення координації між державами-членами та використання цифрових реєстрів можуть бути використані для побудови інформаційної інфраструктури «Return-to-Ukraine», яка поєднає профілі компетентностей, вакансії у відбудові та послуги підтримки релокації сімей [54].

Можна виділити такі напрями державної політики збереження трудоресурсного потенціалу:

- моніторинг і прогнозування: систематичний збір даних про наміри повернення, професійний профіль та місця проживання українців за кордоном; інтеграція з національними системами зайнятості та освіти. Такий підхід відповідає рекомендаціям щодо побудови механізмів раннього попередження й моделювання міграційних трендів;
- інфраструктура повернення: сервіс «єдиного вікна» для тих, хто бажає повернутись (житло, робота, освіта дітей, медицина), у т.ч. електронні сервіси попереднього бронювання послуг у громаді призначення;
- ринок праці та навички: державні ваучери на перекваліфікацію та підвищення кваліфікації, швидкі курси для переходу у відбудовні професії; компенсація роботодавцям частини зарплати протягом перших 6–12 міс. після працевлаштування повернення;
- житлова підтримка: іпотека під відбудову для мобільних працівників, програми орендного житла через державно-приватні партнерства; пріоритет має бути у громадах відбудови;
- фінкальні стимули та підприємництво: податкові кредити для бізнесів, що працевлаштовують повернення у пріоритетних секторах; грантові програми для мікро- та малих підприємств серед мігрантів, у т.ч. жінок-підприємниць;

- визнання кваліфікацій: спрощені процедури нострифікації дипломів/сертифікації, особливо для медиків, педагогів, інженерів; взаємне визнання компетентностей, здобутих під час роботи в ЄС;

- соціальна та культурна реінтеграція: менторство та наставництво, підтримка українських шкіл і культурних центрів за кордоном як ресурсів майбутнього повернення.

Сучасна міграційна політика у воєнний час має подвійний характер. З одного боку, безпекові обставини вимагають більшої організованості міграційних потоків, інколи із застосуванням примусових елементів, аби мінімізувати стихійність переміщень. З іншого – важливо зберегти відкритість, дотримання прав людини і водночас формувати стимули для повернення громадян після зниження ризиків. Саме збалансування цих підходів визначає перспективи збереження людського капіталу та швидкість післявоєнної рееміграції.

Емпіричний контекст засвідчує істотну втрату трудового потенціалу через загибель та поранення, внутрішнє переміщення і виїзд за кордон. Особливо вразливими є сільські території, де війна посилила депопуляцію та дефіцит робочої сили: значна частина працездатного населення залишила місця проживання, що сформувало дисбаланс між вакансіями і наявними кваліфікаціями та ускладнило відновлення місцевої економіки.

Аграрний сектор є показовим прикладом сукупного впливу війни на економіку і людський капітал. Доступ до земель у низці регіонів обмежений через обстріли, мінування та окупацію; зафіксовані втрати врожаю, техніки та іншого майна, порушені логістичні ланцюги та канали збуту. Це зумовлює економічні втрати, підвищує витрати виробництва й стримує інвестиції, водночас підштовхуючи фахівців до релокації чи виїзду. У цих умовах перед інститутами публічного управління постає завдання сформувати таку «лояльну» міграційну політику, яка прямо підсилюватиме ресурсне забезпечення відновлення і розвитку ключових галузей, зокрема аграрної [55, с. 25-32].

Політика збереження трудоресурсного потенціалу має бути послідовною і

багаторівневою. На загальнодержавному рівні це означає стабільні інституційні правила, зрозумілу координацію влади з міжнародними партнерами і країнами, що приймають українців, а також прозорі правові інструменти для визнання кваліфікацій та страхових стажів, набутих за кордоном. Узгодженість дій та обмін даними зменшують трансакційні витрати повернення і підвищують передбачуваність для домогосподарств та роботодавців. Одночасно стратегія має враховувати різні категорії переміщених осіб (сім'ї з дітьми, літні люди, особи з інвалідністю) і їхні специфічні потреби при поверненні та працевлаштуванні.

На регіональному вимірі пріоритетом є економічне «якоріння» людей у місцях відбудови: робочі місця з конкурентною оплатою, доступ до житла, освіти та медицини. Для аграрних та суміжних секторів це, зокрема, відновлення логістики і збуту, розмінування та повернення доступу до земель, що напряду пов'язано з рішеннями про реєміграцію. Коли економічні й соціальні умови в громадах стають стабільними та передбачуваними, наміри повернення зростають, а ризики повторної еміграції зменшуються. З огляду на зафіксовані у дослідженні обмеження доступу до ресурсів і втрати активів, саме ці фактори визначатимуть швидкість відновлення зайнятості та продуктивності на місцях [55, с. 25-32].

Важлива комунікаційна складова: узгоджені сигнали держави й партнерів щодо можливостей працевлаштування, навчання та житлових програм у конкретних регіонах, а також підтримка професійного підприємництва серед потенційних поверненців. Такі інструменти мають підкріплюватися реальними інвестиціями у відбудову, що створюють попит на працю і надають поверненню раціональний економічний сенс. У підсумку політика, яка поєднує безпекові вимоги, правові гарантії і економічні стимули, здатна зменшити втрати людського капіталу та прискорити реінтеграцію трудових ресурсів у відбудовні процеси.

Міграційна політика України має переходити від реактивних рішень до стратегічного управління людським капіталом із горизонтом планування

щонайменше до 2035 року. Базовим пріоритетом визначається протидія втраті людського потенціалу через масову вимушену еміграцію та створення умов для повернення громадян, які опинилися за кордоном з міркувань безпеки. У фокусі – не лише короткострокове пом'якшення наслідків війни для ринку праці, а й закладання інституційних основ реєміграції та довгострокової демографічної стабілізації.

По-перше, політика має бути орієнтована на вже переміщених осіб і потенційних поверненців: необхідні правові та інфраструктурні механізми захисту прав громадян за кордоном, підсилення зв'язків із ними, а також інструменти трансформації їхніх заощаджень у житлове будівництво, підприємництво та нові робочі місця в Україні. По-друге, в умовах можливого дефіциту робочої сили слід передбачити керовану імміграцію як ресурс для відбудови та інноваційного розвитку, синхронізовану зі стандартами ЄС та практиками їх імплементації в національне право й адмінпроцедури. Така дволінійна архітектура дозволяє одночасно зменшувати втрати власного людського капіталу і компенсувати структурні дефіцити на ринку праці [56].

Реалізація стратегічних пріоритетів передбачає відновлення довіри до держави через прозорість інституцій, зниження корупційних ризиків і забезпечення безпеки та справедливості. Досвід вимушених мігрантів у країнах із вищими стандартами життя вказує, що для масштабного повернення замало формальної наявності житла чи робочих місць: ключовим є підвищення якості цих благ: сучасна інфраструктура, доступна й якісна медицина та освіта, екологічні стандарти, реальна соціальна та правова захищеність. Визнання кваліфікацій і досвіду, набутого за кордоном, разом із соціальним і психологічним супроводом повернення, формує «м'які» умови реінтеграції, що знижують транзакційні бар'єри для домогосподарств.

Додатково підкреслюється вплив глобальної конкуренції за робочу силу, що посилюється старінням населення в розвинених країнах. Україна вже конкурує і за власних громадян, і за потенційних іноземних фахівців. Частина українців за кордоном переживає «соціальну декваліфікацію», працюючи нижче

рівня здобутих компетентностей; це створює вікно можливостей для повернення за умови пропозиції маршрутів відновлення професійного статусу в Україні. Успішність залучення іноземних спеціалістів залежатиме від гарантій безпеки та спроможності забезпечити гідну працю, що напряду пов'язано з очікуваними інвестиціями у відбудову.

Запропонований нижче перелік рекомендацій орієнтований на одночасне досягнення трьох цілей: збереження та мобілізація людського капіталу через повернення і реінтеграцію громадян, формування прозорих каналів керованої імміграції для покриття структурних дефіцитів ринку праці, а також підвищення інституційної якості держави та безпекових гарантій у перехідний період:

- запровадити політику повернення: створити постійно діючий механізм, закріпити спрощені процедури визнання кваліфікацій і страхового стажу, набутого за кордоном тощо;
- інституціоналізувати реінтеграцію у громадах: впровадити місцеві програми з фокусом на доступне житло, освіту, первинну медичну допомогу, а також забезпечити супровід повернення менторством і кар'єрним консалтингом;
- розгорнути діаспорну взаємодію: створити державну платформу «Повернись, щоб відбудувати» для коротко- і середньострокових місій, наставництва та інвестицій, запровадити інструменти залучення заощаджень діаспори у житлові й інфраструктурні проєкти (цільові облігації, співфінансування);
- сформувати траєкторії керованої імміграції: визначити прозорі канали залучення іноземних фахівців у дефіцитні сектори (будівництво, інженерія, медицина, ІКТ) у відповідності до стандартів ЄС;
- синхронізувати безпекові гарантії з програмами повернення: поєднати розмінування, відновлення критичної інфраструктури та протоколи кризового реагування зі скринінгом ризиків, дотриманням прав людини, конфіденційності та недискримінації;
- закласти стандарти якості публічних послуг: установити мінімальні вимоги до житла, медицини та освіти в громадах відбудови;

- створити прогнозно-аналітичну базу: розгорнути інтегровану систему даних і сценарного моделювання до 2035 року (демографія, ринок праці, освіта), включно з моніторингом намірів повернення;
- поглибити міжнародну координацію: укласти угоди про взаємне визнання кваліфікацій і періодів страхування, налагодити обмін статистикою зайнятості українців за кордоном і спільні програми реєміграції, використовувати інструменти ЄС для фінансування інтеграційних та реінтеграційних заходів;
- диверсифікувати фінансування та інструменти: комбінувати державний бюджет, міжнародну допомогу і державно-приватні партнерства, впровадити цільові житлові програми;
- установити систему оцінювання політики (KPI): визначити індикатори результативності (швидкість працевлаштування, утримання на робочому місці через 12 місяців, доступ до базових послуг, зниження повторної еміграції, тривалість адмінпроцедур, задоволеність користувачів) та проводити щорічні незалежні оцінювання і коригування інструментів;
- реалізувати комунікацію та залучення: запустити багатомовну кампанію з персоналізованими пропозиціями, публікувати кейси успішного повернення та створити «карти можливостей» для громад відбудови тощо.

Політика збереження і повернення має бути логічним продовженням Стратегії державної міграційної політики та Стратегії національної безпеки: їх оновлення повинно прямо включати завдання реєміграції, відновлення демографічного потенціалу і розвиток людського капіталу як складові стійкості держави.

Збереження трудових ресурсів і повернення зовнішніх мігрантів – це «ядро» стратегії відновлення. Науково обґрунтована політика має поєднати інституційну спроможність, правові гарантії, економічні стимули, міжнародне партнерство та комунікацію. Її результатом має стати не лише кількісне повернення людей, а й якісне використання їхнього людського капіталу у відбудові, підвищенні продуктивності та інноваційного потенціалу України.

3.2 Політика державної підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб

В умовах повномасштабної війни внутрішньо переміщені особи стали однією з найбільш вразливих соціальних груп, що потребує системної підтримки держави та суспільства. Масштабне внутрішнє переміщення населення трансформувало демографічну та соціально-економічну структуру країни, створивши суттєве навантаження на приймаючі громади. Політика щодо ВПО повинна поєднувати невідкладні заходи соціального захисту з довгостроковими стратегіями інтеграції та реінтеграції, спрямованими на відновлення людського капіталу та соціальної згуртованості. Ефективність такої політики визначатиме не лише рівень адаптації переселенців, а й здатність України забезпечити сталий розвиток та відбудову у післявоєнний період.

Необхідність формування ефективної політики щодо внутрішньо переміщених осіб обумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, ВПО становлять значну частку населення України, і їхнє соціально-економічне становище безпосередньо впливає на рівень національної безпеки та стабільності. По-друге, внутрішнє переміщення спричинило суттєві дисбаланси на ринку праці, у системах освіти, охорони здоров'я та житлової інфраструктури, що вимагає адресної державної підтримки. По-третє, відсутність дієвої інтеграційної політики може призвести до соціальної маргіналізації ВПО, зниження їх економічної активності та поглиблення регіональних диспропорцій. Саме тому держава повинна поєднати короткострокові інструменти соціального захисту з довгостроковими програмами інтеграції та реінтеграції, аби зберегти людський капітал, сприяти згуртованості суспільства та забезпечити сталий розвиток у післявоєнний період [57, с. 118-123].

Політика щодо внутрішньо переміщених осіб повинна виконувати низку ключових функцій, які забезпечать її комплексність та ефективність у коротко- і довгостроковій перспективі.

Передусім важливою є захисна функція, що полягає у гарантуванні базових

прав і свобод ВПО, а також у створенні умов для доступу до житла, охорони здоров'я, освіти та соціальної допомоги. Забезпечення належного рівня соціального захисту є основою для подальшої інтеграції та збереження гідного рівня життя переселенців.

Не менш значущою є інтеграційна функція, яка передбачає активне включення переселенців у соціально-економічне та культурне життя приймаючих громад. Йдеться про розробку програм професійної перекваліфікації, забезпечення доступу до ринку праці, освітніх можливостей та розвиток міжкультурної взаємодії, що сприяє соціальній згуртованості.

Важливим завданням є реалізація стабілізаційної функції, яка спрямована на зниження соціальної напруги та мінімізацію ризиків конфліктів у громадах. Вона включає заходи з балансування навантаження на місцеву інфраструктуру, розвиток інструментів взаємодії між місцевою владою та переселенцями, а також формування позитивного ставлення приймаючого населення до ВПО.

Значну роль відіграє також економічна функція, що полягає у відновленні та використанні трудового потенціалу переселенців. Держава має створювати умови для зайнятості, самозайнятості та підприємництва серед ВПО, забезпечувати доступ до фінансових ресурсів і програм підтримки, стимулюючи їхню участь у відбудові економіки та розвитку регіонів.

Окремо слід виділити реінтеграційну функцію, спрямовану на підготовку умов для добровільного повернення внутрішньо переміщених осіб до місць постійного проживання після завершення бойових дій. Це включає відновлення житлової інфраструктури, робочих місць, освітніх і медичних закладів, а також гарантії безпеки.

Нарешті, довгострокового значення набуває стратегічна функція, яка охоплює розробку та реалізацію програм, спрямованих на збереження людського капіталу, стимулювання регіонального розвитку та формування основ для сталого відновлення країни після війни. Саме стратегічний підхід дозволяє поєднати короткотермінову гуманітарну підтримку із середньо- та довгостроковими завданнями модернізації соціально-економічної системи.

Політика щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах збройного конфлікту та повоєнної відбудови України має стратегічне значення для забезпечення соціальної згуртованості, економічної стабільності та сталого розвитку держави. Її ефективність визначається не лише обсягом підтримки, а й комплексністю охоплення ключових сфер – від нормативно-правового забезпечення до оцінки ефективності впроваджених заходів. У цьому контексті можна виділити такі основні аспекти міграційної політики внутрішнього переміщення, які наведені на рисунку 3.1.

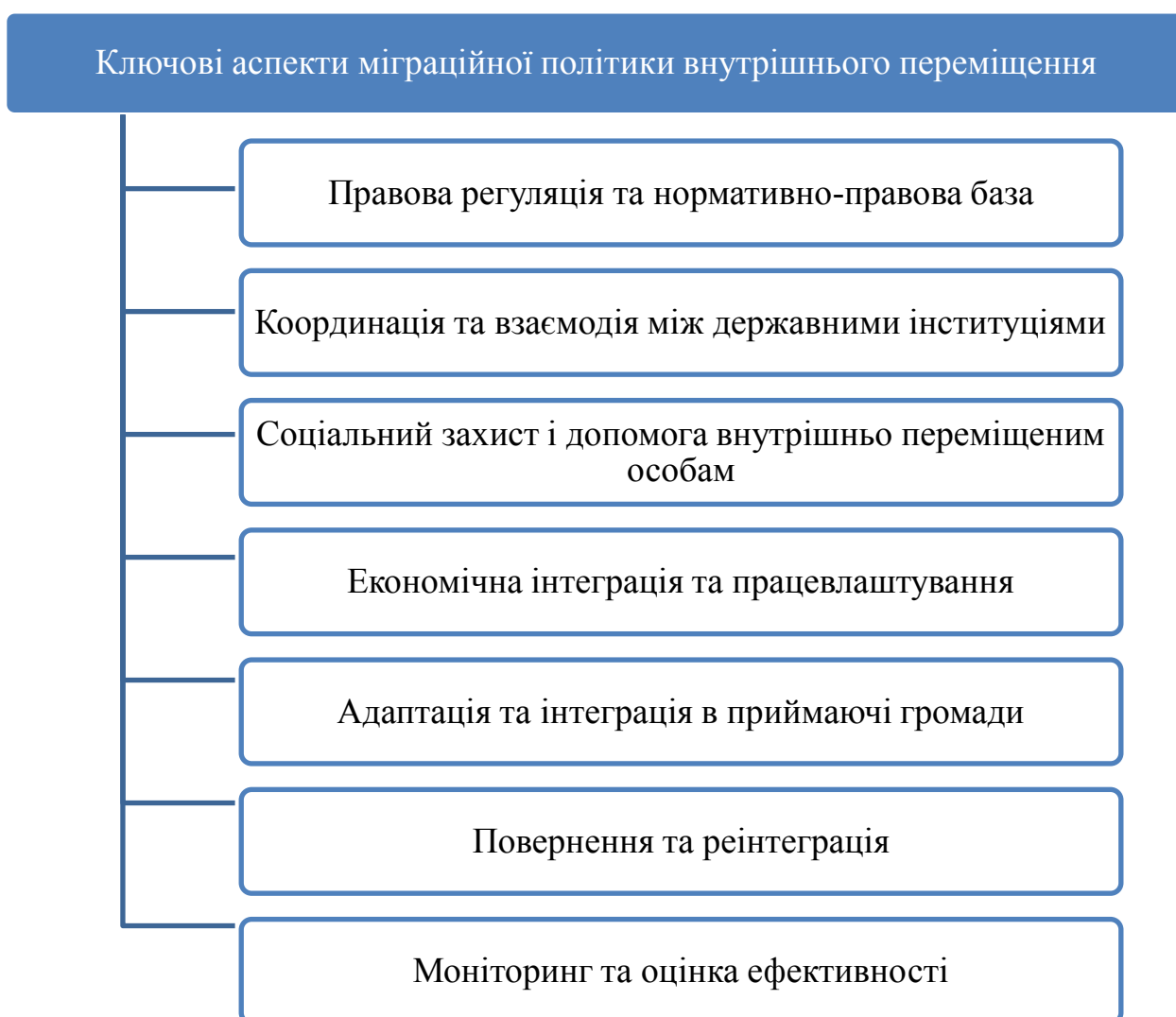

Рисунок 3.1 – Ключові аспекти міграційної політики щодо внутрішньо переміщених осіб

Забезпечення правової визначеності статусу ВПО є базовою умовою для реалізації державної підтримки. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.) заклав підвалини для регулювання соціальних, трудових, освітніх та інших прав ВПО. Водночас, практика засвідчує необхідність оновлення цього законодавства відповідно до викликів повномасштабної війни та стандартів міжнародного гуманітарного права.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» став першою спробою закріпити статус, права та обов'язки ВПО на національному рівні. Водночас численні дослідження та практика його застосування вказують на фрагментарність правового регулювання, обмеженість механізмів реалізації прав ВПО та розрив між формальними нормами і реальними гарантіями захисту. Деякі ключові принципи, передбачені Керівними принципами ООН щодо переміщення осіб усередині країни, не знайшли свого повного відображення в національному законодавстві, зокрема в частині розширеного розуміння примусового переміщення, потреби у захисті особливо вразливих категорій (вагітні жінки, діти, люди з інвалідністю, особи похилого віку).

Актуальним кроком стало схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (Розпорядження КМУ № 312-р від 07.04.2023), яка визначає пріоритети політики в контексті інтеграції, реінтеграції та забезпечення прав і свобод ВПО. Вперше передбачено системну участь громадянського суспільства у розробці та реалізації державної політики. Створення консультативно-дорадчих органів на місцевому рівні, розробка операційного плану з чіткими індикаторами ефективності – свідчать про поступ до децентралізованого та партнерського підходу в управлінні міграційними викликами.

Разом із тим, сучасна політика щодо ВПО потребує подальшого вдосконалення за такими напрямками:

- гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Поняття ВПО в Законі України має бути приведено у відповідність

до Керівних принципів ООН, зокрема із чіткою вказівкою на внутрішній характер переміщення без перетину державного кордону;

- розширення переліку гарантій для вразливих категорій ВПО. Необхідно законодавчо передбачити додаткові механізми захисту для жінок з дітьми, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, що відповідає принципам недискримінації;

- системна участь громадянського суспільства. Державна політика має будуватися не лише на ієрархічному адмініструванні, а й на широкому залученні громадських організацій, самих ВПО та місцевих ініціатив;

- розвиток інституційних механізмів. Запровадження постійно діючих рад з питань ВПО, єдиної інформаційної бази, міжвідомчого супроводу, цифрових сервісів – ключ до ефективного адміністрування.

Важливо, щоб державна політика щодо ВПО не обмежувалася лише соціальним забезпеченням чи правовими гарантіями, а охоплювала комплексну стратегію: від гуманітарної підтримки – до інтеграції, економічної активізації та залучення до повноцінного громадського життя [58, с. 18-24].

Правова база має гарантувати рівні права для ВПО, передбачати спрощені процедури реєстрації, доступу до послуг та соціального захисту, а також визначати обов'язки держави та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення життєдіяльності ВПО. Також важливо розширювати юридичні механізми для захисту прав переселенців у питаннях житла, праці, медичного обслуговування та освіти.

Успішна реалізація політики щодо ВПО вимагає налагодженої міжвідомчої координації. Ключову роль відіграють Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерство соціальної політики, служби зайнятості, ДМС, ДМСУ, а також органи місцевого самоврядування.

Проблемою залишається дублювання повноважень та фрагментарність підходів. Для ефективної взаємодії необхідне впровадження єдиної цифрової платформи обліку, обміну даними та супроводу ВПО, що забезпечить прозорість і злагодженість рішень. Розробка єдиної дорожньої карти інтеграції ВПО, з урахуванням регіональної специфіки, дозволить уникнути адміністративних

прогалин і забезпечити персоніфікований підхід до кожної категорії переміщених осіб.

Політика соціального захисту є основою підтримки ВПО. Держава забезпечує виплату щомісячної грошової допомоги, підтримку в отриманні гуманітарної допомоги, компенсацію витрат на оренду житла, забезпечення першочергового доступу до медичних і освітніх послуг.

Найбільш вразливими залишаються сім'ї з дітьми, особи похилого віку, люди з інвалідністю. У зв'язку з цим постає потреба в розширенні соціальних програм, запровадженні системи індивідуального супроводу, психологічної підтримки та розвитку місцевої інфраструктури соціальних послуг. Не менш важливо інтегрувати міжнародну допомогу (зокрема від UNHCR, IOM, UNICEF) в єдину систему державної підтримки.

Одним із ключових завдань є відновлення економічної активності ВПО. Відсутність сталого доходу часто спричиняє соціальну ізоляцію та залежність від державної допомоги. Тому політика має бути спрямована на активізацію зайнятості через:

- спрощення доступу до ринку праці;
- програми перекваліфікації і навчання;
- підтримку самозайнятості та мікропідприємництва (через гранти, ваучери, податкові пільги).

Значущим чинником є також регіональний дисбаланс: у багатьох громадах зростає конкуренція за робочі місця, тому державна політика має стимулювати розвиток локальної економіки, адаптованої до потреб ВПО.

Адаптація ВПО до нових соціальних умов залежить від здатності приймаючих громад забезпечити доступ до послуг, житла, освіти та соціальної взаємодії. Основна мета – не лише задовольнити базові потреби, а й інтегрувати переселенців у повноцінне життя громади.

Сприятливим середовищем для цього є:

- місцеві програми інтеграції (мовні курси, адаптаційні тренінги);
- менторство або кейс-менеджмент у громаді;

– заходи з побудови діалогу та зменшення упередженого ставлення до ВПО.

Політика має заохочувати міжкультурну взаємодію, спільні громадські ініціативи та проєкти з відновлення.

Добровільне повернення ВПО до місць постійного проживання має стати одним з орієнтирів державної політики у післявоєнний період. Проте воно можливе лише за умов гарантії безпеки, наявності житла, роботи та інфраструктури.

У цьому контексті важливо:

- запровадити програми адресного фінансування реконструкції зруйнованого житла;
- стимулювати інвестування в економіку постраждалих територій;
- підтримати психологічну реабілітацію осіб, що повертаються.

Реінтеграція має включати як індивідуальні, так і колективні механізми повернення, із залученням місцевої влади, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Безперервний моніторинг політики щодо ВПО є умовою її гнучкості та здатності відповідати реальним викликам. Оцінка ефективності має охоплювати такі показники, як:

- рівень зайнятості та доходів ВПО;
- доступ до послуг;
- рівень інтеграції у громадах;
- обсяги повернення.

Розробка системи індикаторів та регулярних звітів дозволить коригувати стратегії на основі доказової бази. Важливо також забезпечити участь самих ВПО у процесах моніторингу через опитування, фокус-групи та громадське обговорення.

В сучасному контексті виникає необхідність зміни парадигми державної політики щодо ВПО: від надання допомоги до стимулювання інтеграції та участі. Зокрема, це має реалізовуватися через: підтримку самозайнятості та

підприємництва серед ВПО; розвиток освітніх програм для дітей і дорослих; стимулювання участі переселенців у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Таким чином, досвід перших років внутрішнього переміщення в Україні свідчить про потребу в системному переосмисленні політики, що має стати не лише інструментом реагування на кризу, а й основою для відновлення людського капіталу, згуртування суспільства і зміцнення соціальної єдності в умовах тривалих загроз та післявоєнної відбудови [59, с. 217-225].

В контексті збереження людського капіталу в межах України політика щодо ВПО повинна відігравати подвійну роль:

- як інструмент інтеграції та відновлення життєдіяльності переселенців;
- як превентивний механізм протидії зовнішній міграції.

Досвід Київської та Вінницької областей, розглянутий у дослідженні, демонструє позитивні кейси локального управління політикою інтеграції ВПО. Зокрема, створення Координаційних рад з питань ВПО, розробка дорожніх карт, інструкцій і вітальних довідників сприяють адаптації переселенців. Акцент робиться на забезпеченні доступу до житла, праці, освіти, соціального захисту, а також залученні ВПО до співпраці з місцевою владою та громадськими організаціями.

Універсальним механізмом вирішення зазначених проблем може стати посилення децентралізації та зміни у фіскальній системі, які дозволили б залишати більше ресурсів на місцевому рівні та забезпечувати гнучкі механізми підтримки переселенців. Окрім того, акцент має бути зроблений на інституційному розвитку громад, підвищенні їх спроможності до кризового реагування та сталого супроводу інтеграції.

Таким чином, удосконалення міграційної політики щодо ВПО має відбуватися на основі балансу між загальнонаціональними пріоритетами та місцевими ініціативами, із фокусом на збереження людського капіталу, забезпечення безпеки, гідності та можливостей для самореалізації кожного переміщеного громадянина [60, с. 86-91].

Ефективна міграційна політика щодо внутрішньо переміщених осіб

повинна ґрунтуватися на поєднанні нормативної чіткості, міжвідомчої координації, децентралізації управління та орієнтації на довгострокову інтеграцію. Лише за умов належного ресурсного забезпечення, залучення громадянського суспільства, розвитку локальних спроможностей і створення реальних можливостей для самореалізації ВПО, державна політика зможе не лише реагувати на кризу, а й трансформуватись у дієвий інструмент збереження та відновлення людського капіталу країни

3.3 Пропозиції щодо вдосконалення державної міграційної політики з урахуванням зарубіжного досвіду

Міграційні процеси в сучасному світі набувають дедалі більшої ваги як фактор соціально-економічного розвитку, безпеки та інтеграції держав у глобальні структури. Для України, яка переживає воєнні та післявоєнні виклики, формування ефективної міграційної політики має стратегічне значення. З одного боку, держава стикається з масштабною зовнішньою та внутрішньою міграцією, що зумовлює втрати людського капіталу, демографічні деформації та зростання навантаження на систему соціального захисту. З іншого боку, правильно спрямовані інструменти політики здатні трансформувати міграцію в ресурс розвитку через залучення діаспори, реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб, стимулювання повернення трудових мігрантів та використання їхнього досвіду й капіталу.

Зарубіжний досвід свідчить, що міграційна політика може бути не лише інструментом контролю та регулювання потоків, але й каталізатором соціально-економічних трансформацій. Так, країни з розвиненими механізмами взаємодії з діаспорою (Ізраїль, Ірландія), ефективною системою повернення мігрантів (Польща, Португалія) чи успішною інтеграцією переселенців (Німеччина, Канада) демонструють приклади, які можуть бути адаптовані в українських умовах. Вивчення та критичний аналіз цих практик дозволяє сформулювати рекомендації щодо вдосконалення державної міграційної політики України з

урахуванням її унікальних викликів: війни, демографічної кризи, необхідності післявоєнного відновлення та євроінтеграційного курсу.

Європейський Союз посідає одне з провідних місць у світі за масштабами міграційних процесів, що зумовлено як потребами національних ринків праці, так і геополітичними викликами останніх десятиліть. Внаслідок цього формування спільної та національних міграційних політик держав-членів ЄС стало важливим напрямом забезпечення економічної стабільності, соціальної згуртованості та безпеки.

Європейський Союз, особливо після кризи 2015–2016 рр., зіштовхнувся з масштабними викликами, що поставили під сумнів ефективність його традиційної ліберальної міграційної моделі. За даними Євростату, лише у 2015–2016 рр. кількість біженців і мігрантів, які щороку прибували до ЄС, перевищувала один мільйон осіб. Основними чинниками зростання міграційних потоків стали збройні конфлікти в Афганістані, Сирії, Лівії, Ємені, економічна нестабільність у країнах Африки та Близького Сходу, а також доступність інформації про умови набуття статусу біженця в ЄС.

Відповіддю ЄС на кризу стали нормативно-правові та інституційні інновації:

- План дій з боротьби з контрабандою мігрантів (2015–2020 рр.), спрямований на посилення правоохоронної діяльності, вдосконалення системи обміну інформацією та співпрацю з третіми країнами у протидії нелегальній міграції;

- Реформа Шенгенського кодексу (2017 р.), яка передбачала обов'язковий контроль усіх осіб, що перетинають зовнішні кордони ЄС;

- Впровадження систем ETIAS та EES, покликаних підвищити рівень ідентифікації мігрантів і захист від потенційних загроз безпеці;

- Угода ЄС–Туреччина (2016 р.), яка дала змогу скоротити нелегальні переходи через грецько-турецький кордон і стала прототипом подальших партнерських програм з третіми країнами;

Разом з тим у ЄС триває гостра дискусія щодо принципів солідарності та

справедливого розподілу відповідальності. Країни Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) виступають за «ефективну солідарність», що передбачає право держав самостійно визначати обсяги прийому мігрантів, тоді як країни Південної Європи наполягають на рівномірному розподілі тягаря.

Як показує приклад угоди ЄС-Туреччина, домовленості з державами-партнерами можуть стати дієвим механізмом регулювання потоків біженців і трудових мігрантів. Для України це означає потребу у стратегічних угодах з державами, де сконцентрована українська діаспора.

ЄС робить акцент на створенні умов для доступу до освіти, медицини та ринку праці для мігрантів. Україна має спрямувати аналогічні зусилля на реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб та стимулювання повернення трудових мігрантів [61, с. 276-281].

Однією з ключових проблем сучасної політики ЄС є її фрагментарність та недостатня узгодженість між національними системами регулювання та наднаціональними ініціативами. Це спричиняє суперечності у підходах до інтеграції іммігрантів і посилює соціальні конфлікти, що базуються на культурних та економічних відмінностях.

Значну роль у формуванні сучасних напрямів удосконалення політики відіграють нові документи ЄС: Пакт про міграцію та притулок (2020 р.) та План дій щодо інтеграції та інклюзії на 2021–2027 рр. Пакт закріпив ідею «солідарної співпраці», яка передбачає перерозподіл мігрантів між державами-членами, фінансову компенсацію або технічну допомогу країнам першого прийому, а також стандартизацію умов прийому. План дій, у свою чергу, визначає стратегічні пріоритети у сферах освіти, працевлаштування, охорони здоров'я та житла, роблячи акцент на інтеграції мігрантів у європейські суспільства та протидії дискримінації.

Головні напрямки удосконалення міграційної політики ЄС: посилення інтеграційної складової, боротьба з дискримінацією та соціальною ізоляцією, децентралізація інтеграційної політики, розвиток міжнародного партнерства,

фінансове та інституційне забезпечення (таблиця 3.1) [62, с. 322-326].

Таблиця 3.1 – Напрямки вдосконалення міграційної політики ЄС

Напрямки вдосконалення	Основні інструменти	Очікувані результати
Посилення інтеграційної складової	Освітні та мовні програми; взаємне визнання дипломів; доступ до ринку праці	Швидша адаптація мігрантів; подолання дефіциту робочої сили; зменшення тіньової зайнятості
Боротьба з дискримінацією та соціальною ізоляцією	Антидискримінаційні ініціативи; культурно-освітні програми; рівний доступ до житла й медицини	Зниження соціальної напруги; інтеграція мігрантів у громади; формування толерантного середовища
Децентралізація інтеграційної політики	Розширення повноважень місцевих органів; партнерство з громадськими організаціями	Більш адресна та ефективна інтеграція; врахування локальних потреб
Розвиток міжнародного партнерства	Угоди з третіми країнами; програми кругової міграції; освітні проекти	Зменшення некерованої міграції; підтримка економічних зв'язків із країнами походження
Фінансове та інституційне забезпечення	Фонд притулку, міграції та інтеграції; Європейська мережа з питань міграції; єдині стандарти прийому	Зміцнення інституційної бази; стабільне фінансування; контроль за ефективністю програм

Таким чином, удосконалення міграційної політики ЄС відбувається у напрямку комплексного поєднання заходів безпеки, інтеграції та соціальної інклюзії. Особливу увагу слід приділяти формуванню ефективних механізмів співпраці між державами-членами, оскільки лише системний і скоординований підхід дозволить ЄС подолати сучасні виклики та забезпечити соціальну згуртованість на довгострокову перспективу.

Досвід післявоєнної відбудови та подолання наслідків масштабних криз у різних країнах світу демонструє, що ключовим чинником успіху є поєднання

економічної стабілізації, розвитку людського капіталу та ефективної регіональної політики. У межах досліджень Інституту аналітики та адвокації узагальнено позитивні та негативні практики, які можуть бути використані як орієнтир для України [63].

По-перше, важливою складовою виступає економічна відбудова на основі інституційної дисципліни та фінансових інструментів. Так, у Західній Німеччині та Японії застосовувалася жорстка фінансова дисципліна й планування видатків, що забезпечило швидке відновлення економіки. Японія, зокрема, запровадила випуск довгострокових облігацій на реконструкцію, а Італія та Південна Корея обрали пріоритезацію галузей, що створювало мультиплікативний ефект розвитку.

По-друге, досвід низки держав підтверджує значення інвестицій у людський капітал і технологічний розвиток. Японія, Південна Корея та Фінляндія зробили ставку на освіту та науку як базис довгострокового економічного зростання. У цих країнах відбулося розширення видатків на освіту, розбудова системи наукових досліджень і технопарків, що забезпечило якісну трудову силу та сприяло інноваційним проривам.

По-третє, особливого значення набуває регіональна політика та інклюзія населення. У Китаї було реалізовано програму патронату розвинених провінцій над постраждалими територіями, у Японії та Німеччині – запроваджено податкові пільги для регіонів, що постраждали від руйнувань. Водночас у Новій Зеландії та Індонезії позитивні результати дали практики залучення громадськості до планування відбудови та використання цифрових інструментів для контролю ефективності програм.

Четвертий важливий аспект пов'язаний із роботою з внутрішньо переміщеними особами, біженцями та ветеранами. У Хорватії було запроваджено комплексну державну програму реінтеграції ветеранів, у Фінляндії – ефективну політику розселення громадян із анексованих територій, а у В'єтнамі та США – методики посттравматичного відновлення. Країни Балтії, зіткнувшись із масовими міграційними викликами, виробили політику

стимулювання повернення громадян на Батьківщину, що є особливо актуальним для України.

Водночас низка прикладів ілюструє ризики неефективних стратегій. Зокрема, у Гаїті масовий приплив безоплатного іноземного продовольства зруйнував місцеве сільське господарство, а в Афганістані та Іраку – слабка інституційна спроможність та залежність від зовнішньої допомоги призвели до збереження кризового стану. Це свідчить про необхідність поєднання міжнародної підтримки з розвитком внутрішнього потенціалу та інституцій [63].

Зарубіжний досвід показує, що для успішного відновлення після війни Україна має акцентувати увагу на чотирьох взаємопов'язаних напрямках: фінансово-економічна стабілізація, розвиток людського капіталу, децентралізована регіональна політика та соціальна інтеграція ВПО і мігрантів. Саме синергія цих підходів може стати основою ефективної державної політики у післявоєнний період.

Наслідком інтенсивної міграції в Україні стало звуження національного ринку праці. За оцінками НБУ, робоча сила віком 15-70 років у 2023 році скоротилася більш ніж на 25 % порівняно з 2021 роком. Основними причинами були мобілізація (44%) та зовнішня міграція (24%). Дефіцит робочої сили особливо гостро відчувається у промисловості, житлово-комунальному господарстві та транспорті. При цьому посилилися й проблеми невідповідності кваліфікації працівників вимогам підприємств, яка зросла з 2% у 2021 році до 16% у 2023 році.

Водночас досвід країн ЄС свідчить, що трудова міграція може виступати інструментом пом'якшення демографічної кризи. У Європі спостерігається зростання попиту на працівників у сфері догляду, ІКТ, будівництві та транспорті, що стимулює формування міграційних ланцюгів із країн Східної Європи. Водночас відзначається фемінізація міграційних потоків: жінки-мігранти складають близько 20 % жіночої робочої сили у Північній, Південній та Західній Європі.

Особливого значення набуває інтеграційна політика ЄС, яка включає як

надання швидкого доступу мігрантів до ринку праці, так і програми визнання кваліфікацій. Запровадження у 2023 році Пакета мобільності навичок і талантів (Skills and Talent Mobility Package) створило нові механізми залучення кваліфікованих кадрів, зокрема й для українців. Завдяки цим заходам у багатьох країнах українські мігранти досягли рівня зайнятості близько 50 %, що значно вище, ніж у попередні хвили біженців.

Для України стратегічним завданням є перетворення «відтоку мізків» на «притік знань». Це передбачає створення системи стимулів для повернення висококваліфікованих працівників, розроблення програм реінтеграції репатріантів, розвиток діаспорних мереж і платформ обміну досвідом. Важливо також вибудовувати партнерства з країнами ЄС у сфері легальної трудової міграції та мобільності навичок, щоб забезпечити двосторонню вигоду від участі українських працівників у ринку праці Європи [64, с. 50-63].

Напрями вдосконалення міграційної політики України з урахуванням зарубіжного досвіду наведені на рисунку 3.2.

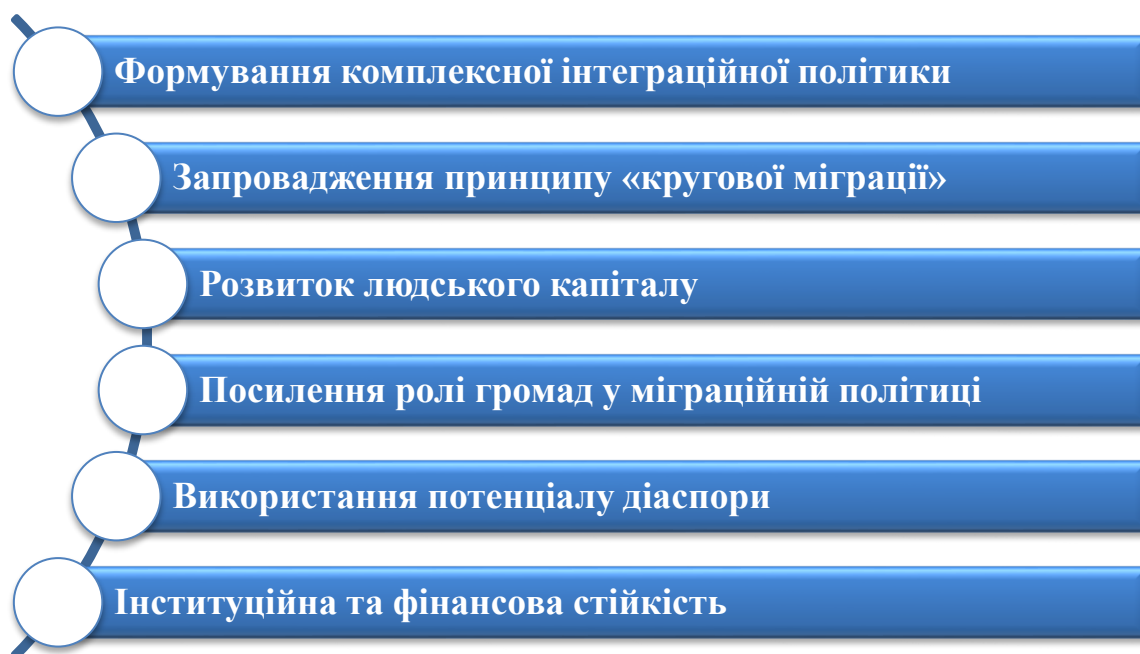

Рисунок 3.2 – Рекомендації для вдосконалення міграційної політики України з урахуванням зарубіжного досвіду

Рекомендації для вдосконалення міграційної політики України з урахуванням зарубіжного досвіду включають:

- формування комплексної інтеграційної політики. Досвід ЄС засвідчує, що ефективність міграційної політики залежить не лише від контролю над потоками, а й від здатності інтегрувати мігрантів у суспільство. Для України доцільно: запровадити національні програми мовної та професійної адаптації для ВПО та мігрантів, орієнтовані на швидкий вихід на ринок праці; створити механізми визнання кваліфікацій та досвіду, здобутих за кордоном, що відповідає практикам ЄС; розвивати систему культурно-освітніх програм, спрямованих на подолання соціальної ізоляції й формування інклюзивних громад;

- запровадження принципу «кругової міграції». Приклади ЄС і Канади демонструють, що гнучкі механізми трудової мобільності дозволяють уникати втрати людського капіталу. Україна може: укладати двосторонні угоди з країнами ЄС про легальне тимчасове працевлаштування українських працівників із правом повернення; стимулювати мігрантів до повернення через податкові пільги та грантові програми для започаткування бізнесу після репатріації; впровадити державну платформу для моніторингу й підтримки трудових мігрантів, що сприятиме збереженню зв'язків із країною;

- розвиток людського капіталу. Досвід Японії, Південної Кореї та Фінляндії доводить, що інвестиції в освіту та інновації є ключем до успішного відновлення. Україні варто: збільшити фінансування програм перекваліфікації та розвитку цифрових навичок для мігрантів і ВПО; стимулювати співпрацю університетів та бізнесу з діаспорними спільнотами для залучення «зовнішнього інтелектуального ресурсу»; створити технологічні хаби та стартап-інкубатори для репатріантів і молодих спеціалістів;

- посилення ролі громад у міграційній політиці. Як показує досвід Скандинавії та Німеччини, найбільш ефективні інтеграційні заходи реалізуються на місцевому рівні. Для України актуально: надати громадам більші повноваження у сфері підтримки ВПО та поверненців; запровадити субвенції з

державного бюджету для місцевих інтеграційних програм (житло, транспорт, освіта, медицина); розширювати участь громадськості у плануванні та контролі міграційних стратегій (цифрові платформи прозорості);

– використання потенціалу діаспори. Досвід Ізраїлю та Ірландії свідчить про ефективність залучення діаспори до відновлення економіки. Україна може: розробити «стратегію співпраці з діаспорою», що включатиме інструменти залучення інвестицій, облігації діаспори та спільні бізнес-проекти; створити єдину цифрову платформу для українців за кордоном, яка б поєднувала сервіси консульської підтримки, кар'єрних можливостей та програм повернення; запровадити механізм «діаспорних стипендій» і менторських програм для молоді та бізнесу;

– інституційна та фінансова стійкість. Недоліки Афганістану чи Гаїті показують, що залежність від зовнішньої допомоги без внутрішньої інституційної спроможності є руйнівною. Україні необхідно: зміцнити інститути міграційного менеджменту, створивши єдиний координаційний орган із питань міграції та інтеграції; забезпечити фінансування інтеграційних програм за рахунок міжнародних фондів і державно-приватного партнерства; запровадити систему моніторингу та оцінки ефективності міграційної політики на основі європейських стандартів.

Таким чином, ефективна міграційна політика України має поєднувати управління демографічними викликами, інтеграційні механізми ЄС та власні інституційні інновації. Це дозволить перетворити міграцію з чинника ризику на ресурс довгострокового розвитку та європейської інтеграції держави.

Висновки до розділу 3

Узагальнено зарубіжний досвід регулювання міграційних процесів, зокрема ЄС, Японії, Канади, Фінляндії та країн Балтії. Обґрунтовано доцільність використання елементів європейської інтеграційної моделі в сучасних українських умовах.

Розроблено пропозиції щодо удосконалення державної міграційної політики України, які передбачають запровадження програм реєміграції, розвиток кругової трудової міграції, підтримку ВПО, зміцнення інституційної координації та створення цифрової системи моніторингу міграційних процесів.

Сформульовано практичні рекомендації щодо інтеграції міграційної політики у післявоєнні стратегії відновлення, розвитку людського капіталу та економічної реінтеграції громадян, що повертаються з-за кордону. Підкреслено важливість залучення потенціалу української діаспори до процесів модернізації та інноваційного розвитку держави.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що міграційна політика України перебуває на етапі глибокої системної трансформації, спричиненої воєнними подіями, масштабними переміщеннями населення та потребами повоєнного відновлення. Її оновлення є необхідною умовою для забезпечення стійкого розвитку, збереження трудового потенціалу та відновлення демографічної рівноваги. Обґрунтовано, що міграційна політика має виступати ключовим інструментом державного управління людським капіталом.

2. Уточнено понятійно-категоріальний апарат міграційної політики, систематизовано її основні принципи, функції та завдання. Визначено, що сучасна політика має ґрунтуватися на концепціях «керованої міграції» та «гуманітарно орієнтованого підходу».

3. Досліджено нормативно-правову базу України у сфері міграції, проаналізовано її розвиток від перших законодавчих актів до сучасних стратегічних документів. Виявлено, що існуюча система потребує модернізації, зокрема гармонізації з актами ЄС та удосконалення механізмів реалізації міграційної політики на регіональному рівні.

4. Проаналізовано зарубіжний досвід регулювання міграційних процесів, особливу увагу приділено практикам ЄС, Канади та Німеччини. Визначено, що адаптація цих моделей до українських реалій може підвищити ефективність політики інтеграції, розвитку трудового потенціалу та залучення діаспори. Рекомендовано використати успішні інструменти управління трудовими потоками, механізми соціальної адаптації мігрантів та програми реєміграції.

5. Проаналізовано основні тенденції внутрішньої та зовнішньої міграції, які демонструють суттєві структурні зміни унаслідок війни. Доведено, що масове переміщення населення спричинило втрату частини трудових ресурсів, зменшення економічної активності у постраждалих регіонах і посилення

дисбалансів на ринку праці. Зазначено, що це створює нові виклики для соціальної політики держави та потребує міжвідомчої координації.

6. Оцінено ефективність реалізації державної стратегії міграційної політики України та визначено ключові інституційні й фінансові обмеження. Показано, що слабка координація між державними органами та нестача фінансування знижують результативність реалізації програм. Підкреслено важливість посилення моніторингу, статистичного забезпечення та прозорості у сфері управління міграцією.

7. Розроблено конкретні пропозиції щодо вдосконалення державної міграційної політики, серед яких створення єдиного координаційного органу з питань міграції та запровадження інтегрованої цифрової бази даних. Запропоновано підвищити роль місцевих органів влади у процесі соціально-економічної інтеграції мігрантів і внутрішньо переміщених осіб. Також обґрунтовано доцільність впровадження механізмів партнерства між державою, громадами та міжнародними організаціями.

8. Обґрунтовано необхідність формування післявоєнної стратегії реєміграції, орієнтованої на повернення трудових мігрантів і стимулювання їхньої економічної активності в Україні. Наголошено на доцільності розробки державних програм підтримки малого бізнесу, інноваційних ініціатив і житлових проєктів для поверненців. Визначено, що це сприятиме збереженню людського капіталу, підвищенню конкурентоспроможності економіки та демографічній стабілізації.

9. Сформульовано напрями підвищення ефективності міграційної політики України, що передбачають поєднання європейського досвіду з національними стратегічними пріоритетами. Підкреслено, що реалізація комплексного підходу має базуватися на принципах сталого розвитку, соціальної згуртованості та правової рівності. Розроблені пропозиції можуть стати основою для вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення результативності державної політики у сфері міграції.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://www.iom.int/key-migration-terms> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Migration and migrants in vulnerable situations. *Office of the High Commissioner for Human Rights* URL: <https://www.ohchr.org/en/migration/migrants-vulnerable-situations> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Glossary on skills and labour migration. *International Labour Organization* URL: <https://www.ilo.org/resource/glossary-skills-and-labour-migration> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Migration glossary. *European Migration Network* URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/migration_en (дата звернення: 15.09.2025).
5. Методологічні пояснення. *Головне управління статистики у Львівській області* URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/metod_15.php?18 (дата звернення: 15.09.2025)
6. Географічна енциклопедія України. В 3 т. Київ : «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 2. 359 с.
7. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія / за ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Довіра, 2008. 912 с.
8. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. *Статистика України*. 2014. №1. С. 72–79.
9. Шелюк В. Соціальна міграція. Етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45–50.
10. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 127–139.
11. Прибиткова І. М. Основи демографії : посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. Київ: Артек, 2018. 256 с.

12. Кузнецова Н. Б. Міжнародна міграція у світі: сучасні тенденції розвитку та проблеми глобального управління. *Modern economics*. 2021. № 26. С. 27–42.
13. Яковенко Ю. В. Сутність міграції населення як соціально-економічної категорії та її класифікація. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки*. 2020. № 1. С. 111-120.
14. Садова У.Я. Міграційна політика в системі регулювання ринку праці: теоретичні основи. *Економіка і організація управління*. 2024. № 2. С. 28–33.
15. Позняк О.В. Міграційна політика України: сучасні виклики та напрями реформування. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 3. С. 10–22.
16. Лібанова Е.М. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків. К.: Інститут демографії та соцдосліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2018. 256 с.
17. Прибиткова І.М. Міграційна політика та ринок праці: виклики і перспективи. *Економіка України*. 2020. № 9. С. 85–95.
18. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р.
19. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
20. Орлова Н. С., Драган І. О., Верительник С. М. Механізми державного управління процесами міграції: ризики та наслідки для громадянського суспільства України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 3. С. 40-46.
21. Шергіна Л. А., Бурма Ю. В. Вплив міграції людських ресурсів на економічний розвиток країн. *Економічні студії*. 2018. № 1 (19). С. 88–92.
22. Степура Т. М. Міграційні процеси у контексті глобалізації та їх державне регулювання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1234>.

23. Заровна І. О. Форми і методи взаємодії державної міграційної служби України з іншими суб'єктами реалізації державної політики у сфері міграції. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право*. 2022. Вип. 12. С. 189-195.

24. Швець С. Л. Теоретико-концептуальні засади вивчення моделей міграційної політики. *Політикус*. 2016. Вип. 1. С. 70-73.

25. Пирожков С. І. Демографічний розвиток України в умовах глобалізації: виклики та перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2 (40). С. 11–25.

26. Migration Governance Framework (MiGOF). *International Organization for Migration* URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/about-iom/migof_brochure_a4_en.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

27. Угода між Урядом України та Міжнародною організацією з міграції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text (дата звернення: 25.10.2025).

28. Угода між Україною та Європейським Союзом про реадмісію осіб. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163#Text (дата звернення: 25.10.2025).

29. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). URL: <https://www.unhcr.org/> (дата звернення: 25.10.2025).

30. The Future of Migration and Asylum to Europe. *Ecorys* URL: <https://www.ecorys.com/uk/case-studies/the-future-of-migration-and-asylum-to-europe/> (дата звернення: 25.10.2025).

31. Ключівський Ю.В. Найбільші міграційні кризи у Європі та шляхи їх подолання (кінець XX – початок XXI сторіччя) URL: <https://iaseed.eu/migrace-eвтора/> (дата звернення: 25.10.2025).

32. Прямухіна Н.В. Особливості формування державної імміграційної політики окремих розвинених країн. *Політичне життя*. 2020. №3. С. 17-24.

33. State Statistics Service of Ukraine. Statistical Yearbook of Ukraine 2018. URL:
https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018_e.pdf
(дата звернення: 25.10.2025).
34. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2021 роках. *Державна служба статистики* URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2025).
35. Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics. *Eurostat* URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics (дата звернення: 25.10.2025).
36. Ukraine Situation Data Portal. *UNHCR* URL:
<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 25.10.2025).
37. Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics. *Eurostat* URL:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistic (дата звернення: 25.10.2025)
38. Лібанова Е. М. «Воєнна міграція» з України: проблеми та перспективи розвитку. *Український географічний журнал*. № 4. 2024. С. 3–11.
39. Четверта хвиля українських біженців. *Центр економічної стратегії* URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 25.10.2025).
40. Дашборд «Внутрішньо переміщені особи». *Інформаційно-аналітичний центр Міністерства соціальної політики України*. URL:
<https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 25.10.2025).
41. Internal Displacement Report, April 2025. *International Organization for Migration* URL:
https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R20_April%202025.pdf?iframe=true (дата звернення: 25.10.2025).
42. Звіт «Оцінка потреб ВПО». *СоціоКонсалтинг* URL:

https://sociocon.org/wp-content/uploads/2025/02/Zvit_Otsinka_potreb_VPO.pdf

(дата звернення: 25.10.2025).

43. Звіти та опитування. *Київський міжнародний інститут соціології*.

URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1469&page=2> (дата

звернення: 25.10.2025).

44. Зайнятість, переміщення та динаміка ринку праці в Україні : серія тематичних нарисів: домогосподарства та економічне відновлення. Київ : MOM, 2024. 15 с. URL:

https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/documents/employment_displacement_and_labour_market_dynamics_in_ukraine_november_2024_ukr.pdf (дата звернення: 20.08.2025).

45. Підсумки 2023 року. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* URL:

<https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegratsii-pidsumky-2023> (дата звернення: 25.10.2025).

46. Звіт про реалізацію Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. *Державна міграційна служба України* URL:

https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/StrategyMigPolicy_2024_report.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

47. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 312-р від 14.04.2023 «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.10.2025).

48. Перелік місць тимчасового проживання ВПО. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* URL: <https://unity.gov.ua/2023/11/16/minreintegracziyi-praczuuye-nad-perelikom-misch-tymchasovogo-prozhyvannya-vpo/> (дата звернення: 25.10.2025).

49. Ukraine Emergency. *UNHCR* URL: <https://www.unhcr.org/us/emergencies/ukraine-emergency> (дата звернення: 25.10.2025)

50. Гошовська Є.Є. Міграційна політика України в умовах воєнного стану. Організаційно-правові аспекти публічного управління в Україні : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 24 квітня 2025 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2025. 312 с. – С. 216-218.

51. Костенко В. О. Державна міграційна політика України в період воєнного стану. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни...» (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 194–197.

52. Євенков О. Є. Моделювання механізму забезпечення продуктивності праці в системі трудових ресурсів безпеки національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 9. С. 108-114.

53. Грицишена З. О. Виклики для державної міграційної політики в умовах військової агресії. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4412/4447>

54. Сааков В., Рофе Ж. Країни ЄС погодили реформу системи надання притулку. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/kraini-es-pogodilireformusistemi-nadanna-pritulku/a-65864892> (дата звернення: 25.10.2025)

55. Крушельницька Т. А., Івашова Л. М., Довженко С. Я. Особливості міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 3. С. 25-32.

56. Міграційна політика України: виклики та перспективи. Асоціація міст України URL: <https://ampua.org/novyny/migraciyna-politika-ukraini-vikliki/> (дата звернення: 25.10.2025)

57. Малиновська О. А. Чи потрібна Україні державна політика у сфері внутрішньої міграції? *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3. С. 118-123.

58. Копельців-Левицька Є. Д. Нормативна основа державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні та її відповідність міжнародним стандартам. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І.*

Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2024. Т. 35(74), № 1. С. 18-24.

59. Новікова О. Ф., Панькова О. В. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Проблеми економіки.* 2018. № 3. С. 217-225.

60. Лавриненко Г. А., Примуш М. В. Державна підтримка ВПО як запобіжник від міграції українців за кордон. *Політичне життя.* 2024. № 2. С. 86-91.

61. Заставна О. Міграційна політика ЄС у контексті безпеки країн Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 1. С. 276-281.

62. Саракуца М. О., Каравайченко Н. В. Напрямки вдосконалення міграційної політики Європейського Союзу в питаннях інтеграції імігрантів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. Вип. 85(4). С. 322-326.

63. Досвід відбудови та відновлення країн після стихійних лих і воєн. *Інститут аналітики і адвокації.* URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/dosvid-vidbudovy-ta-vidnovlennya-krayin-pislya-styhijnyh-lyh-i-voyen/> (дата звернення: 25.10.2025).

64. Щербакова О. А. Степанюк Є. В. Управління міграційними процесами в контексті європейської інтеграції України. *Економіка промисловості.* 2025. № 1. С. 50-63.